

BOJ O PEKAŘOVU STOLICI VÁCLAV CHALOUPECKÝ, FRANTIŠEK HRUBÝ A GENERAČNÍ PROMĚNA „ČESKOSLOVENSKÉ“ UNIVERZITNÍ HISTORIOGRAFIE V ČASE PRVNÍ REPUBLIKY

Milan Ducháček

The Struggle for Pekař's Chair:

Václav Chaloupecký, František Hrubý, and the Generational Shift in 'Czechoslovak' Academic Historiography during the First Republic

The generational, conceptual, and methodological transformation of the Czech (and Czechoslovak) historiography has traditionally been linked to the 1st Congress of Czechoslovak Historians which took place in 1937. The aim of this contribution is to examine this supposition and describe the circumstances which led to Václav Chaloupecký succeeding Pekař in the Prague chair of Czechoslovak history. In the background of the text, the author also questions the stereotype of 'Czechoslovakism' as a key concept of Czechoslovak interwar historiography, examines the (dis)continuity of 'Goll's school', and investigates the rise of Marxist historiography in the Czech environment. In doing so, the author aims at creating a framework of interpretation based on a broader context than the hitherto prevailing focus on Prague, its academia and its academics tends to offer. Given the wide scope, however, the goal of the text is not to meticulously map the changes and shifts in Czechoslovak historiography of the period in question. Rather, the intention is to present a partial point of view, one intended as a possible prolegomenon to the range of issues outlined above.

Keywords: historiography, Goll's School, Czechoslovakism

Milan Ducháček (*1978) teaches at Lauder Schools of the Jewish Community in Prague, duchacekmilan@gmail.com

„Mezi námi pražskými historiky vyvinuly se a stále ještě k horšímu vyvíjejí podivné napjaté způsoby. Nevím, co to je. Není upřímnosti, otevřenosti, máš zde

stále dojem, že druhým překážíš nějak, že každý čeká, až jen klopýtneš, aby se Tě zbavil. Není zde žádné radosti ze společné práce – a máme tolik práce! – stále jen řevnění a řevnění, toneme, milý Václave, v malosti, ba už v malichernostech.“¹

Tak si archivář Václav Hrubý stěžoval v prosinci roku 1921 Václavu Chaloupeckému na neutěšené poměry v pražské historické obci. Hrubý se sice pokládal za žáka Václava Novotného a Gustava Friedricha,² přesto své rozčarování neváhal sdílet s kolegou, který se vždy hlásil k Jaroslavu Gollovi, byl jedním z prvních seminaristů Josefa Pekaře a od roku 1908 až do konce Velké války zastával (na doporučení Josefa Šusty) post lobkovického knížecího archiváře a knihovníka v Roudnici na Labem.³ Oba ale po válce spojila snaha o centralizaci archivní správy, jejíž neúspěch zásadně poznamenal personální mapu české meziválečné historiografie. Hrubého litanii na pražské poměry si Chaloupecký četl v bratislavském „závětrí“, neboť se po zrodu nového státu rozhodl přijmout funkci státního inspektora slovenských knihoven a archivů a již dva roky se zapracovával do uherských pramenů. Václav Hrubý byl tehdy zaměstnán v Archivu Národního muzea a po boku svých učitelů se podílel na zrodu Státní archivní školy.⁴ Vření uvnitř pražské historické obce přitom sledoval s lítostí a znechucením: „Mladí páni nemají dosti chuti postavit se na vlastní nohy a státi za své názory (zlobí se a hubují jen po straně) a schovávají se za starší pány, aby se pod jejich záštitou dostali dopředu, oni sami, ne jejich práce. A starší páni tuto klientelu přijímají se samolibostí jako samozřejmý hold své větší menší autoritě. Což – to by konečně nevadilo. Ale chyba veliká, že starší páni jsou rozštěpeni a mají své družiny – a to se vneslo i mezi nás mladší. Musíš přiznat, jsi-li černý, nebo bílý – ale prosím, to musíš potom zůstat černým nebo bílým i proti pravdě, ne-li, běda ti.“⁵

1 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i. (AAVČR), fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 185, V. Hrubý Chaloupeckému 18. 12. 1921.

2 K tomu *Václav Hrubý, Gustav Friedrich a Václav Novotný. Přínos korespondence pro poznání situace v české historiografii v první třetině 20. století*, (ed.) HANA PÁTKOVÁ, SAP 63/2013, č. 2, s. 421–450.

3 Více M. DUCHÁČEK, *Z anarchisty knížecím archivářem. Václav Chaloupecký: léta zrání československého historika (1904–1918)*, *Marginalia historica* 3/2012, s. 5–51.

4 K tomu nejpodrobněji JOSEF KOLLMANN, *Státní archivní škola*, SAP 32/1982, s. 225–307. Též v širším kontextu IVAN HLAVÁČEK, *Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích*, in: Týž, *O mých předchůdcích i současnicích. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*, Praha 2010, s. 9–92, zde s. 47n. (původně otištěno v *200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1988, s. 13–134).

5 AAVČR, f. V. Chaloupecký, k. 3, i. č. 185, V. Hrubý Chaloupeckému 18. 12. 1921.

Hrubého sklon k bolestinství, který jej tak často vzdaloval kolegům i učitelům,⁶ je ale zároveň třeba vztahovat k jeho neúhybné touze po otevřené odborné polemice, jejíž absence byla i v citovaném případě hlavní pohnutkou k tak skeptickému hodnocení vnitrooborového klimatu. Nebylo však bezdůvodné. Z postupně opadající euforie z „revolučních“ poměrů po zrodu samostatného československého státu se vynořovaly oživené předválečné rivality.⁷ Zatímco však před válkou byly tyto tenze zřejmě pouze úzké skupině prvních Gollových žáků a jejich kontury se vyjevily spíše interně, po válce již, jak vidno z vyjádření Václava Hrubého, určovaly specifické komunikační strategie nově nastupujících „družin“ historiků. I přesto, že se ústřední postavení Jaroslava Golla v centru vlivové sítě domácí univerzitní historiografie stalo po válce minulostí, přetrvávající antipatie mezi jeho žáky, nevráživost mezi někdejší „muzejní“ a „univerzitní“ klikou i vzájemná rivalita pracovníků místodržitelského archivu a Archivu země České byly obohaceny dalšími kauzami, spojenými s touhou ambiciózních jednotlivců po akademické definitivě, případně vlivné pozici v archivní správě nového státu. A právě tyto okolnosti měly zásadní vliv na klima i personální obsazení prvorepublikových historických pracovišť.

Ideový rozkol mezi prvními Pekařovými a Šustovými seminaristy

Obrazu domácí historiografie z období první ČSR doposud dominují pojednání o tandemu Josef Pekař a Josef Šusta. Oba doyení pražské univerzitní historiogra-

6 Srov. *Žák a učitel. Václav Hrubý, Gustav Friedrich a Václav Novotný*, zejména s. 431 (V. Hrubý V. Novotnému 12. 4. 1930), s. 436–438 (V. Hrubý G. Friedrichovi 28. 8. 1920), s. 448 (V. Hrubý G. Friedrichovi 8. 5. 1926). Srov. též Hrubého kolegiální výzvy k odborné polemice v AAVČR, fond V. Chaloupecký, k. 3, i. č. 185, V. Hrubý Chaloupeckému 27. 1. 1909, 12. 3. 1927, 3. 8. 1928.

7 K dočasnému „sbratření“ srov. *Paměti Vlastimila Kybala*, díl 1, (edd.) JAROSLAV HRDLIČKA, JAN BLAHOŠLAV LÁŠEK, Praha 2012, s. 229. Ke kořenům nevráživosti v první generaci Gollových žáků objevně MARTIN VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil (1870–1936)*, Brno 2006 (magisterská práce), http://is.muni.cz/th/75671/ff_m/?lang=en, zejména s. 45–64, zejména s. 58, ref. 142.

8 Ke genezi konceptu horizontu generační zkušenosti viz připomenutí kontextu zrodu klasické práce: RADIM MARADA, *Karl Mannheim: Sociologie generací*, in: *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*, (ed.) Jiří Šubrt, Plzeň 2007, s. 118–139, zejména 129n. Jako „case study“ v domácím kontextu lze uvést například MILOŠ HAVELKA, *Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti*, in: *Týž, Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění*, Brno 2010, s. 336–361 (zde na s. 337, pozn. č. 3 i další literatura k tématu). Skupinu historiků, o níž zde bude řeč, by však bylo obtížné sklenout pod pojem „čapkovská generace“.

fie v čase první Československé republiky byli bezesporu ústředními osobnostmi, na jejichž postoji do značné míry závisely jak kariéry nadějných univerzitních historiků, tak fungování Historického klubu, redigování ústředních oborových periodik, edičních podniků i prestižních syntetických děl, korunovaných melantrišskými *Dějiny lidstva*. Méně badatelské pozornosti se ale dostává historikům, kteří působili na dvou nově zřízených univerzitách a na dalších, především archivních pracovištích. Ačkoli personálně i odborně tvořili jádro prvorepublikové historiografie, po celých dvacet let (a zejména po smrti Václava Novotného) chtěli nechtěli podléhali Pekařově a Šustově autoritě. Ideová orientace generace jejich prvních seminaristů se však od světonázoru jejich univerzitních učitelů lišila.⁸ S jistou synekdochickou licencí by bylo možno označit je jako „generaci tří cézur“, neboť jejich osudy byly zásadně ovlivněny dvěma světovými válkami a posléze metamorfóza československého režimu Národní fronty v komunistickou diktaturu. Tento horizont a především prožitek Velké války v čase prvního tvůrčího i kariérního rozletu je pak často vedl k odlišně formulovanému hodnotovému východisku, než s jakým operovali jejich učitelé.⁹ I z toho plyne, že autorita nejpřednějších Gollových habilitandů nebyla po převratu v říjnu 1918 zdaleka tak neotřesitelná, jak se při zpětném pohledu obvykle jeví.

Snahy o adekvátní profesní uplatnění absolventů pražského historického semináře se před Velkou válkou střetávaly s realitou středoškolského suplentského provizoria. Česká část Karlo-Ferdinandovy univerzity nemohla uspokojit desítky ambiciozních historiků, kteří toužili po zázemí pro vědeckou práci. Těch několik vyvolených, jimž bylo umožněno profesně zakotvit v rámci archivní správy, bylo sice vytíženo častými inspekcemi a dalšími provozními náležitostmi, tehdejší česká archivní praxe se však jednoznačně zaměřovala na ediční a badatelskou práci, jejímž čínorodým centrem byl zejména Archiv země České.¹⁰ Letitá středoškolská suplentura či profesura přesto dopadla kupříkladu na Rudolfa Urbánka, Julia Glücklicha, Jana Heidlera, Jana Slavíka a mnohé další. Dokonce i Václav Chalou-

9 S tímto vědomím lze tedy těžko přijmout návrh Zdeňka Beneše na vymezení jakési „generace roku 1900“, k níž by měli údajně náležet jak Jan Slavík (*1885) či Karel Stloukal (*1887), tak Otakar Odložilík (*1899) a František Kutnar (*1903), nemluvě o tom, že zde příznačně nefiguruje Václav Chaloupecký (*1882), přestože z okruhu jmenovaných dosáhl v domácím prostředí nesporně nejvyšších akademických met. Srov. ZDENĚK BENEŠ, *Jan Slavík v českém historiografickém kontextu*, in: *Život plný bojů. Dílo a odkaz Jana Slavíka (1885–1978)*, (edd.) Lukáš Babka, Pavel Roubal, Červený Kostelec-Praha 2009, s. 17–28, zde s. 17.

10 ZDENĚK ŠAMBERGER, *Archivně teoretické názory u nás po r. 1918. Stav a vývoj*, in: *Týž, Studie k dějinám československého archivnictví*, Praha 2005, s. 156.

pecký, jemuž jinak lobbiovické archivní bohatství v Roudnici skýtalo mimořádné vědecké vyhlídky, byl znechucen, když mu Josef Šusta po zprávách o prvních válečných obětech z řad historiků napsal, že se tím „v praxi řeší suplentská krize“.¹¹

Generační tenze spojené s nedostatkem kariérních příležitostí a s proměnou světónázorových hodnot měly bezesporu důsledky i v personální rovině. Sít osobních vazeb, jež byla skutečnou podstatou tzv. Gollovy školy,¹² hrála při obsazování nových pozic po Velké válce často významnější roli než kvantita či kvalita odborné práce. Rozpory se přitom nevyhnuly ani těm, kdo byli před válkou strůjci této sítě a jeho vyvoleným následovníkům nejbližší.¹³

Kupříkladu Pekařovi první seminaristé se podívovali uzavřenosti, kterou jejich učitel projevoval jak tváří v tvář světovému konfliktu, tak především přetrvávající obavě z rodové choroby. Zatímco si však Jan Heidler s Václavem Chaloupeckým vyměňovali stížnosti na nedostatek porozumění a péče, s níž Pekař traktoval jejich poslední knihy,¹⁴ malorohozecký rodák své obavy a skrývané rodinné

11 AAVČR, fond V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 556, J. Šusta Chaloupeckému 5. 1. 1915.

12 Proměnu Gollova přístupu k historikové tvorbě během 90. let (i s jistou výzvou k prohloubení bádání tímto směrem) vystihl v hutné zkratce ROMAN PAZDERSKÝ, *Styčné plochy v postulátech dějepisné propedeutiky Jaroslava Golla a Tomáše G. Masaryka v 80. letech 19. století*, Dějiny – teorie – kritika 2/2012, s. 7–32, zde s. 15. Tam i další literatura ke konfuznímu chápání pozitivismu v tradici domácí historiografie. Ke Gollově měnící se názorové pozici uprostřed sporů, jež hýbaly německými univerzitami spojenými s proměnou a názorovými střety představitelů tzv. novokantovství, srov. MARTIN PROFANT, *Novokantovství mezi teorií poznání a filosofií vědy*, in: Nikolaj Demjančuk, Martin Profant, Jiří Podhájský, *O povaze vědy: novokantovství*, Plzeň 2013, s. 61–63. Z hlediska sporu Wilhelm Windelband – Heinrich Rickert by bylo možné říci, že v letech po vydání Rickertova přehodnocení a doplnění Windelbandovy rektorské přednášky ve spisu *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (Tübingen 1899) se Gollovy názory velmi blížily Rickertovu pojetí vztahu hodnocení a dějin; opět zde tedy nejde o metodologická kritéria, nýbrž o způsob vztažení se k hodnotám. V zrcadle Rickertova apriorního vymezení univerzální hodnotové škály, totiž že „kulturní lidé určité hodnoty uznávají jako hodnoty“, se však Gollova a Masarykova východiska lišila. Srov. MARTIN PROFANT, *Myslet uprostřed dějin. K pojetí dějin a dějinnosti ve filosofii symbolických forem Ernsta Cassirera*, Plzeň 2011, s. 83–98, zde zejména s. 95, pozn. č. 15. V této optice je pak srovnání Masaryk – Goll o poznání podnětější a může být i odrazovým můstkem k důslednému přehodnocení pojetí tzv. „pozitivismu“ v české historiografii, v němž (vztáhneme-li problém k teleologickému rámcu) ani na jedné straně o comtovský či buckleovský pozitivismus zjevně nebeží. Přímy doklad Gollovy čtenářské zkušenosti s novokantovci však postrádáme.

13 Dosavadní interpretaci obsazování nově zřízených historických stolic podle „generačního“, či spíše věkového klíče JAROSLAV MAREK, *Gollova škola a brněnská historiografie meziválečného období*, in: Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939), Brno 1993, s. 88.

14 U Heidlera šlo o práci *Antonín Springer a česká politika v letech 1848–1850*, Praha 1914; v případě Chaloupeckého o nedorozumění kvůli podezření z údajného plagiátu Pekařových prací v mono-

trauma¹⁵ sdílel s jejich mladším hanáckým kolegou a někdejší asistentem historického semináře Františkem Hrubým, jenž během války prodělával dvouletou krizi chronického plicního neduhu: „Milý pane doktore. S velkým zármutkem četl jsem Váš list. Rozumí se, že dovolenou dostanete, abyste se po těch prázdninách v posteli zotavil náležitě. Píšu zároveň Šustovi, aby Vás navštívil. [...] Budete-li co potřebovati, jen pište – pomohu rád.“¹⁶ Nebylo mnoho těch, s nimiž by Pekař korespondoval s takovou účastí. Josefa Pekaře s talentovaným žákem sblížila nejen obava o zdraví, ale také zájem o stejné dějinné období (Hrubý, pocházející ze Strukova u Žerotína, měl životní badatelský plán vytyčen svým rodištěm) a především spolupráce na redakci ČČH, na níž se Hrubý nejpozději od roku 1914 podílel.¹⁷ Pekařův vztah k Hrubému tak výrazně přesahoval běžnou kolegiální: „Věřte, že jsem si často na Vás vzpomenu a litoval, že prázdniny proležíte. Držím se neobvykle dlouho venku, kde je lépe duchu i žaludku, Prahy se letos bojím, ale neopomenu, jak přijedu, se na Vás podívat. [...] Buďte dobré mysli a hodně jezte.“¹⁸ Když se pak Hrubý ocitl mimo ohrožení života, odhodlal se Pekař k osobnímu vyznání: „Gratuluji Vám ze srdce k potěšitelnému poznání, že nemusíte se obávat o své zdraví; víte, že dovedu to oceniti, sám jsem byl dlouho na rozpacích, mám-li či nemám počítati s brzkým koncem a leckterý plán větší práce (i ženění) padly jen proto, že jsem si myslel, že za dané situace je riziko veliké.“¹⁹ Osobní až intimní pouto, které zde bylo navázáno, přetrvávalo i do dalších let.²⁰

grafii o Františku Palackém (Praha 1912). Více k tomu M. DUCHÁČEK, *Dva kohouti na jednom smetišti. Václav Chaloupecký, Josef Pekař a selská otázka v husitství*, in: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K počtě Petra Čorneje*, (edd.) Robert Novotný, Petr Šámal, Praha-Litomyšl 2011, s. 389–403, zde s. 394–396.

15 Srov. ZDENĚK KALISTA, *Josef Pekař*, Praha 1994, s. 50–51.

16 Moravský zemský archiv Brno (MZA), fond G540 František Hrubý, k. 8, i. č. 151, Pekař F. Hrubému nedatováno (asi červen 1917). Srov. *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, TOMÁŠ BOROVSÝ, JIŘÍ LACH (edd.), Brno 2006, s. 244–245.

17 Podobně jako v případě Josefa Klika je i skutečný podíl F. Hrubého na redakci časopisu obtížně rekonstruovatelný, neboť i osobní korespondence obsahuje v tomto smyslu pouze ohlasy základních úkonů, jako je uzávěrka, odevzdání do tiskárny atd. To ostatně konstatují též JAROSLAV ČECHURA, JANA ŠETŘILOVÁ, *František Hrubý a Český časopis historický*, ČČH 94/1996, s. 223–244.

18 MZA, fond G540 František Hrubý, k. 8, i. č. 151, Pekař Hrubému 17. 9. 1917.

19 MZA, fond G540 František Hrubý, k. 8, i. č. 151, Pekař Hrubému 17. 1. 1922.

20 Srov. ve stejném duchu TOMÁŠ BOROVSÝ, *Julius Glücklich a František Hrubý. Dvě tváře pozitivistické vědy v Brně*, in: *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*, (ed.) Tomáš Borovský, Brno 2008, s. 61–82, zde s. 66.

Přes veškeré podivínství viděli citovaní zhrzení žáci ve svém učiteli přímočarého rádce, jakkoli u něj nenacházeli vždy tolik osobní vstřícnosti jako kdysi u Jaroslava Golla: „On je snad přepracovaný,“ stěžoval si Jan Heidler Chaloupeckému ještě před vypuknutím války, „ale také nemá toho pedagogického daru Gollova, který uměl lidi připoutávat. Prof. Pekař s námi zachází jako se studenty, ale Goll tak nezacházel ani se studenty. Prof. Pekař je někdy pánovitý, příkrý a bezohledný. Také jeho konservatism jde již daleko. Ale přesto má vlastnost nepoměrně velikou, jest upřímný a naprosto nezáludný. V to věřím, a proto mám trpělivost. A on, i když je příkrý, přece snad nepřestává cenit si nás.“²¹

Šustovo opatrnictví, Pekařovy aktivity vztahující se k panovníckému domu²² a také (na rozdíl od Václava Novotného) přinejmenším rezervovaný postoj k Manifestu českých spisovatelů, který spoluinicioval národohospodář a mafista Gustav Heidler a v prvním znění zformuloval jeho bratr Jan,²³ to vše vedlo v průběhu války angažovanější členy historické obce ke krokům, jež měly znamenat odklon od gollovského školení a především proměnu světonázoru. „Pekař nemá buňky pro demokracii a demokratizaci, v tomhle ohledu je v něm kus konzervativce,“²⁴ glosoval Hanuš Opočenský, Chaloupeckého a Heidlerův vrstevník z místodržitelského archivu, důvody, proč Pekař odmítl podepsat Manifest. Pekař věc Opočenskému zdůvodňoval rozparem textu s principy státoprávního programu.²⁵ Jan Heidler byl dokonce z Gollových vystoupení v panské sněmovně a s nimi souvisejícího Šustova a Pekařova oportunistu tak znechucen, že se s nimi všemi již počátkem roku 1916 osobně rozešel²⁶ a o rok později se nechal

21 AAVČR, fond V. Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 8. 3. 1914. Na význam Chaloupeckého a Heidlerovy korespondence pro zachycení ideové proměny v generaci Pekařových prvních žáků upozornil již KAREL KUČERA, *Historik Jan Heidler*, in: Týž, *Historie a historici*, Praha 1992, s. 123–148, zde s. 139.

22 K proměně Pekařových postojů během války a jeho angažmá v pokusech o prosazení principů státoprávního programu MARTIN KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař. Kapitola z kulturně-politických dějin*, Praha 2005.

23 JAROSLAV KVAPIL, *Projev českých spisovatelů r. 1917*, Praha 1937, s. 12. Ke kritice Pekařova a Šustova postoje Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Hanuš J. Opočenský Chaloupeckému, nedatováno, asi červen 1917. Podrobně M. KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař*, s. 182n.

24 K obtížím s pojmoslovným vymezením Pekařova konzervatismu Srov. MILOŠ HAVELKA, *Josef Pekař v posametové české historiografii*, *Dějiny – teorie – kritika* 2/2006, s. 231–252, zejména s. 239n.

25 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému, 13. 7. 1917.

26 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155. Heidler Chaloupeckému 12. 4. 1916; 11. 5. 1916. Srov. M. VONÁŠEK, *Bobumil Navrátil (1870–1936)*, s. 89.

demonstrativně zvolit do funkce jednatele Historického spolku.²⁷ Jak si mladí historikové představovali nový vítr, jímž chtěli osvěžit poválečnou realitu i historickou vědu, o tom se pregnančně vyjádřil Hanuš Opočenský: „Musíme odčinit vinu Gollovu a nejen z počátku války, ale z celého jeho vychovávání. Nejsme už tím, co jsme byli za Palackého. Tenkrát vedli jsme národ a národ měl k svému historikovi důvěru. Ale dnes, ke komu sáhl národ v době perzekuce Stürgkhovy,²⁸ kdy mu šlo o dějiny a o vzpamatovávání se při jich čistém pramenu ze všech ran, jež co denně na ubohou hlavu jeho dopadaly. K Palackému a Jiráskovi! K nikomu z moderní školy historické! Tady se nám vymstilo gollovské nesestupování do areny všedního života. A na něm jsme viděli, kam vede aristokratism a hledání přízné pánů. [...] Cítím, že si vytváříme novou filosofii svých dějin: myslím, že odlišnou od těch, kteří nás učili.“²⁹

V čem tato proměna měla spočívat, již neupřesnil. Její jádro ve smyslu vztažení se k odlišnému žebříčku hodnot však vyplývá z Opočenského hodnocení ideového pozadí Šustových *Dvou knih českých dějin*, jejichž obsahu se jinak s Chaloupeckým obdivovali, avšak vymezovali kvůli autorovu „imperialismu“: „Mně je ta nota v Šustově dějinné filosofii, která velebí stát a sílu a moc jeho za hranicemi, třebaš by mne šimrala příjemně v mých nacionálních pocitech a třebaš to člověk četl potěšen a jak zpěv nových nadějí v budoucnost, přeci jen z hloubi duše cizí,“ psal Opočenský kolegovi do frontového zázemí.³⁰ A v rozpacích z výtek obhájců českého státoprávního programu vůči expanzivnosti státoprávního prohlášení z května 1917 dodával: „To Slovensko chci ne proto, že je bohaté, ale proto, že je tam bratr můj a já mám povinnost vésti ho k lidskému životu.“³¹

Porady v Archivu země České, politické aktivity okruhu kolem *České demokracie* a bratří Heidlerů³² i publicistické aktivity historiků v týdeníku *Národ* směřovaly k razantnímu proniknutí mladé generace do veřejného prostoru i do ústředních vědeckých institucí. Jejich ráznost nacházela ohlas i mezi staršími historiky.

27 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému, nedatováno, 28. 6. 1917.

28 Miněn Karl hrabě von Stürgkh (1859 – 1916), rakousko-uherský šlechtic a politik, v letech 1911–1916 předseda předlitavské vlády, předtím ministr kultu a vyučování Předlitavska a poslanec Říšské rady, zavražděn v roce 1916.

29 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému 25. 2. 1918.

30 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému 25. 2. 1918.

31 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému 25. 2. 1918.

32 K vývoji názorové platformy strany státoprávně pokrokové srov. JOSEF TOMEŠ, *Za samostatný český stát. Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914)*, Střed 1/2009, č. 2, s. 23–62.

Kupříkladu ještě na jaře 1916 Kamil Krofta svým pověstným diplomatickým taktem znemožnil Janu Heidlerovi proniknout do staršími pány ovládaného správního výboru Muzea země České,³³ dva roky nato však již náležel ke kruhu archivářů, který sprádal plány na reorganizaci badatelské práce a její soustředění v nové centrální instituci, Národním archivu.³⁴

Bella archivalia a jejich důsledky

Úvahy účastníků konspiračních porad, které pobíhaly v posledních válečných měsících v Archivu země České, se nesly v duchu centralizace. Podle představ Jana Bedřicha Nováka, Kamila Krofta a Josefa Borovičky³⁵ měly být v novém státě zřízeny čtyři ústřední instituce organizované na zemském principu (pro Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko).³⁶ Tím měla být překonána hlavní obtíž archivní správy hroudicí se monarchie, totiž dvojkolejnost státní a samosprávné linie a z toho plynoucích kompetenčních střetů jednotlivých archivů. Ústředím systému se měl stát Archiv země České, přejmenovaný na Národní archiv.³⁷ Především Krofta a Borovička se rozhodli záměr prosadit hned v prosinci 1918 prostřednictvím svého vlivu na MŠANO.³⁸ Využili všudypřítomného revoluční-

33 Srov. AAVČR, fond V. Chaloupecký, k. 3, i. č. 155. Heidler Chaloupeckému 11. 5. 1916; 23. 7. 1916. K Heidlerovým politickým názorům a angažmá K. KUČERA, *Historik Jan Heidler*, s. 147.

34 Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému 4. 10. 1918.

35 K Borovičkovým teoretickým názorům nejpřehledněji JOSEF KOLMANN, *Josef Borovička a Národní archiv. Příspěvek k dějinám archivnictví doby novější*, in: Týž, Archiváři, Praha 2010, s. 158–207, zejména s. 167n.

36 J. KOLMANN, *Josef Borovička*, s. 168, VÁCSLAV BABIČKA, *Archiv Ministerstva vnitra a archivy na Slovensku 1918–1938*, Slovenská archivistika 21/1986, s. 56. K proměnám archivní správy v ČSR dosud nejpřehledněji ZDENĚK ŠAMBERGER, *Československé archivnictví po roce 1918. Stav a organizační vývoj*, in: Týž, Studie k dějinám československého archivnictví, Praha 2005, s. 9–101 (původně SAP 18/1968, č. 1, s. 3–85); TÝŽ, *Archivně teoretické názory u nás po r. 1918. (Stav a vývoj)*, in: Týž, Studie k dějinám československého archivnictví, s. 145–203 (původně SAP 20/1970, č. 1, s. 3–56). Kromě citovaných statí poskytl dosud nejzevrubnější vhléd do problému VÁCSLAV BABIČKA, *Slovenské archivnictví v letech 1919–1939 z pohledu ministerstva školství a národní osvěty v Praze*, Slovenská archivistika 40/2005, č. 2, s. 3–38.

37 Srov. Z. ŠAMBERGER, *Československé archivnictví po roce 1918*, s. 29n.

38 Krofta a Borovička se v součinnosti se Zdeňkem Wirthem stali archivními referenty nově se formujícího MŠANO. Ke struktuře, proměnám a kompetencím osvětové sekce MŠANO (jak se oficiálně nazývalo oddělení suplující v ČSR ministerstvo kultury, pod něž v počátcích formálně spadala i archivní správa) více KRISTINA UHLÍKOVÁ, *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939)*, Praha 2010, s. 62–69. Srov. též Jindřich DEJMEK, *Kamil Krofta a historická (se-*

ho nadšení a začali vznášet nároky na přidělení archivu policejního ředitelství, archivu Tereziánského ústavu šlechtičen, ba i desk zemských do kompetence Archivu země České.³⁹ V plánu měli i převzetí materiálů získaných pro ČSR v rámci očekávané archivní a spisové rozluky s Rakouskem. Spolehli se přitom spíše než na právní rámec na osobní vazby: Borovička byl příbuzným státního tajemníka MŠANO Františka Drtiny, Krofta pro změnu přizval do ministerstva školství jako subreferenta svého příbuzného, archiváře Jana Morávka. Tuto bezesporu důmyslně zorganizovanou vlivovou síť však doslova denuncoval jejich kolega a účastník porad v zemském archivu, blízký přítel Václava Novotného a Bohumila Navrátila,⁴⁰ čerstvě jmenovaný ředitel Archivu ministerstva vnitra Ladislav Klicman.

Klicmanova představa o formě archivní správy ČSR vycházela z recepčního zákona, podle nějž nemělo dojít k narušení správní kontinuity s dualistickou monarchií.⁴¹ Oznámil tedy rozměr akce organizované z Archivu země České tehdejšímu ministrovi vnitra Antonínu Švehlovi, přičemž argumentoval dosavadním ústředním postavením svého pracoviště, tedy někdejšího místodržitelského archivu nově příslušejícího právě vnitra. S jistotou, že hostivařský matador stranických kuloářů bude hájit zájmy svého rezortu, konstatoval Klicman na adresu úředníků MŠANO, že „veškerá úřední činnost těchto pánů směřovala v první řadě ku prospěchu zemského archivu a ku zničení neb aspoň poškození archivu našeho – a to s fanatismem hodným pravověrného mohamedána“.⁴² Celý dopis naplněný hořkostí z vidiny pádu nově nabytého úřadu i udáními na adresu doslova všech osob spojených se zemským archivem uzavřel slovy: „Díky

be) *prezentace první republiky*, in: Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929), (edd.) Dagmar Blümllová a kol., České Budějovice 2009, s. 13. Více též J. KOLMANN, *Josef Borovička*, s. 170; Národní archiv ČR (NA), fond Archivní registratura, (dále AR), k. 1, 1918–1934, I/2a 1918. Podání AZČ ministerskému prezidiu z 10. 12. 1918 (koncept). Srov. podrobný popis celého procesu v dokumentu Informace ředitele státního archivu pro pana ministerského předsedu jakožto ministra vnitra z 24. 11. 1920. Jde o dobrozdání ředitele bývalého místodržitelského archivu Ladislava Klicmana Antonínu Švehlovi.

39 NA Praha, fond AR, k. 1, 1918–1934, I/2a 1919. Dopis ředitele Archivu MV Ladislava Klicmana ministru vnitra Antonínu Švehlovi 9. 3. 1919.

40 M. VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil (1870–1936)*, s. 17–21.

41 Z. ŠAMBERGER, *Československé archivnictví po roce 1918*, s. 37.

42 Národní archiv Praha (dále NA), fond Archivní registratura (dále AR), k. 1, 1918–1934, I/2a 1919. Informace ředitele státního archivu pro pana ministerského předsedu jakožto ministra vnitra z 24. 11. 1920.

činnosti těchto pánů stalo se dnes archivnictví ve státě našem hříčkou v rukou jedné kliky, sestávající po většině jenom z několika mladých, nezralých a nezkušených lidí, kteří nemajíce smyslu pro zodpovědnost žádného zákona a nařízení pro svou svrchovanou zvůli znáti nechtějí a neznají a kteří k dosažení svých cílů pracují lstí, pomluvou a intrikami všeho druhu. Jest to jeden ze smutných zjevů rakoviny, která rozžírá úřední aparát republiky československé.⁴³

Nikoli náhodou jsou materiály ve složce uložené v registratuře Klicmanova archivu nadepsány „bella archivalia“.⁴⁴ Vzájemné denunce, osobní invectivy v tisku a jednostranné prosazování vlastních představ byly bohužel vlastní oběma znesvářeným stranám. Výsledky kompetenčního střetu mezi rezortem školství a vnitra jsou dobře známy. Ve sporu nakonec převážila Švehlova autorita, což bylo vyjádřeno i tím, že zlomové meziministerské poradě svolané na 30. ledna 1922 vévodil zástupce vnitra a hlavní slovo měl Ladislav Klicman.⁴⁵ Aniž by bylo dosaženo jakéhokoli výsledku, záměrným zdržením vyhodnocení závěrů porady o celý rok vyzněla věc nakonec ve prospěch zřízení či trvání jednotlivých rezortních archivů, mezi nimiž získal ústřední pozici někdejší místodržitelství archiv. Plán na metamorfózu Archivu země České v centrální Národní archiv (včetně bratislavské pobočky pro Slovensko) byl odložen ad acta.⁴⁶ Václav Chaloupecký tak mohl jen bezmocně přihlížet, jak se jeho čerstvě nabytá funkce inspektora slovenských knihoven a archivů, přímo podřízená ministerstvu školství, postupně ocitá v kompetenčním i právním vakuu, aniž by jeho nadřízení na pražském ústředí MŠANO ve slovenských záležitostech hnuli byť jen prstem.⁴⁷

Neúspěch archivní reformy, náročnost archivní a spisové rozluky s Rakouskem a Maďarskem a v neposlední řadě narůstající provozní povinnosti resortních

43 Národní archiv Praha (dále NA), fond Archivní registratura (dále AR), k. 1, 1918–1934, I/2a 1919.

44 NA, fond AR, k. 1, 1922–1924, I/5.

45 V. BABIČKA, *Archív Ministerstva vnitra a archivy na Slovensku*, s. 61. Klicmanova averze vůči mladším kolegům, absolventům vídeňského Institutu, pravděpodobně kořenila v pocitu vlastní zneuznanosti ze strany Jaroslava Golla, který svého času nepodpořil Klicmanovu habilitaci. K tomu IVAN HLAVÁČEK, *Tzv. Gollova škola a vídeňský „Institut“*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, (edd.) Bohumil Jiroušek, Josef Blüml, Dagmar Blümllová, České Budějovice 2005, s. 83.

46 Průběh celé byrokratické rošády zmapoval V. BABIČKA, *Slovenské archivnictví v letech 1919–1939 z pohledu ministerstva školství a národní osvěty v Praze*, s. 4–9.

47 Více k tomu M. DUCHÁČEK, „Maximum, kterého bylo možno dosáhnout.“ Václav Chaloupecký, centralizace slovenského archivnictví a archivní rozluka s Maďary, in: Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo, Semily-Turnov-Jičín 2014, s. 378–390. K slovenskému inspektorátu K. UHLÍKOVÁ, *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy*, s. 97–101.

archivářů, to vše mělo pro personální základnu a organizaci historické práce v Československé republice nebývalé důsledky.⁴⁸ Došlo především k narušení editorských týmů, jež před válkou spolupracovaly na řadě *Monumenta Vaticana*, *Sněmeh českých*, českém diplomatů a dalších dlouhodobých projektech, k jejichž obnově docházelo během první republiky jen velmi pozvolna a příznavně mimo pražská pracoviště.⁴⁹ Hlavní archivní „revolucionáři“ se (podobně jako například Vlastimil Kybal⁵⁰ či Jaroslav Werstadt) rozhodli namísto katedrové vědy přijmout výzvu k poklepu na tep doby: Kamil Krofta byl v roce 1922 již pevně usazen v diplomatické židli, pod jeho záštitou zakotvil na zamíni i Hanuš Opočenský a Josef Borovička se po účasti na reparačním jednání v rámci československé mise na pařížské mírové konferenci⁵¹ dočasně etabloval v pozici budoucího životopisce Prezidenta osvoboditele.⁵² Příznavně se jedná o „hradní“ posty, ostatně také Kroftův a Borovičkův spřízněnc Jan Morávek našel vedle působení na archivní škole dlouhodobé kariérní zázemí v Archivu Pražského hradu. Jeho kolega, koncipista zemského archivu a nadějný paleograf Vladimír Klecanda, jenž se v návaznosti na „archivní převrat“ pokusil v létě 1919 konkurovat šířeji zaměřenému ČČH založením časopisu *Národní archiv – revue pro československý dějepis*, se poněkud překvapivě ocitl v pozici Pekařova redakčního pomocníka a podílel se na redigování recenzní rubriky prvních poválečných ročníků ústředního oborového periodika,⁵³ aby se posléze přimkl k organi-

48 Skutečnost, že ještě téměř o dvě desetiletí později byly tyto okolnosti příliš živé k věcné diskusi, mimo jiné potvrzuje absence tématu poválečných ideových a kompetenčních sporů ve výsledné redakci přednášek z 1. sjezdu čl. historiků. Srov. JAROSLAV PROKEŠ, *Organizace archivnictví archivů v ČR*, in: 1. sjezd československých historiků, Praha 1938, s. 185–196, zejména pozn. č. 1. Prokeš svůj pohled na někdejší konflikt shrnul v plném znění v Časopise archivní školy 13–14/1935–1936.

49 Srov. I. HLAVÁČEK, *Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích*, s. 45n. Zde i další literatura; podrobný rozbor nově budovaného institucionálního zázemí a výsledků meziválečné ediční práce není cílem této stati.

50 Ke Kybalovu rozchodu s katederní vědou například IVO BARTEČEK – MILOŠ ŠLAPAL, *Mezi historií a diplomacií. Portrét Vlastimila Kybala*, *Dějiny a současnost* 17/1995, č. 4, s. 21–24.

51 Srov. ZDENĚK VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*, Praha 2012, s. 104n.

52 Ke Kroftově „konverzi“ více KAREL KUČERA, *Z Kroftova deníku i odjinud (k počátkům naší diplomacie)*, in: Na paměť Karla Kučery. Výbor z jeho článků a projevů, Zdeněk Pousta (ed.), Praha 2002, s. 109–121. K Borovičkově JIŘÍ LACH, *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*, Praha 2009, s. 102n.

53 K pokusu o pendant k ČČH srov. AAVČR, fond V. Chaloupecký, k. 4, i. č. 253, Klecanda Chaloupeckému 22. 8. 1919; ke Klecandově podílu na redakci ČČH Klecanda Chaloupeckému 1. 7. 1920; 20. 10. 1920; 19. 11. 1920.

zování Státní archivní školy⁵⁴ a ve Vídni přispěl k organizaci archivní rozluky s Rakouskem.⁵⁵ Pouze Václav Chaloupecký, jenž se měl dle původního plánu ujmout zřízení a posléze vedení bratislavské pobočky centrální pražské instituce, v Bratislavě s rozpaky přehlížel chabé plody tříletého úsilí a netrpělivě očekával dekret o jmenování řádným profesorem Univerzity Komenského, aby se zde společně s kolegou a přítelem Janem Heidlerem pustil do budování „československé historiografie“.

Brno – bašta „ze salonu vyděděných“⁵⁶

Podobně patová situace jako v archivnictví panovala i na univerzitách. Zřízení dvou nových historických seminářů v Brně a Bratislavě bylo nesporným pokrokem a příležitostí pro ty, kdo usilovali o akademickou kariéru. Šlo v první řadě o dlouhodobé čekatele z řad starších Gollových žáků, z nichž většina příznačně tendovala spíše k Václavu Novotnému a okruhu kolem Historického spolku. Avšak o tom, komu a proč bude dána přednost, rozhodovali i po roce 1918 z titulu svých profesorských postů Josef Pekař a Josef Šusta, jimž nesourodou protiváhu tvořili Václav Novotný, Jaroslav Bidlo a Gustav Friedrich. O jejich odborném kreditu jistě nemohlo být pochyb. V úvodu citované svědectví Václava Hrubého však svědčí o tom, že přes krátký pokus o smír v poválečné euforii⁵⁷ situace v oboru nebyla zdaleka idylická a osobní sympatie a zejména antipatie hrály při obsazování nových stolic podstatnou, ne-li klíčovou roli. Vzhledem k osobnostnímu habitu Bohumila Navrátila,⁵⁸ dlouholetého přítele Václava Novotného (a kdysi i Josefa Šusty a Maxe Dvořáka),⁵⁹ se pak tyto tenze přenesly i na historický seminář v Brně. Když byl tehdejší moravský zemský archivář v srpnu 1920 jmenován profesorem všeobecných dějin,⁶⁰ komentoval Václav

54 Ke Klecandovu podílu na organizaci ústavu, jenž je obvykle spojován s G. Friedrichem a V. Vojtíškem, více JOSEF KOLLMANN, *Státní archivní škola*, SAP 32/1982, s. 225–307.

55 I. HLAVÁČEK, *Přebledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích*, s. 45n.

56 MZA, fond G57 Bohumil Navrátil, k. 4, V. Novotný Navrátilovi 17. 6. 1901. Cituji dle JAROSLAVA HOFMANNOVÁ, *Přátelství historiků Václava Novotného a Bohumila Navrátila*, in: *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*, Tomáš Borovský (ed.), Brno 2008, s. 43.

57 Srov. *Paměti Vlastimila Kybala*, díl 1, s. 229.

58 J. HOFMANNOVÁ, *Přátelství historiků Václava Novotného a Bohumila Navrátila*, s. 35–61, zejména s. 36–43.

59 I přes výrazně jednostranné hodnocení JOSEF ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha–Viedeň–Řím. Vzpomínky II*, Praha 1963, s. 37n.

60 K Navrátilovu působení v Brně nejpodrobněji M. VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil (1870–1936)*, s. 18–41. Zde také doposud nejpodrobnější rozbor vztahů mezi Novotného žáky a přáteli, situace

Novotný další osazenstvo brněnského semináře slovy: „Pokud jde o Glücklicha, myslím, že se dovede přizpůsobiti, ale Tobě bude jistě bližší Urbánek. Mám jen strach, aby nepřenesli příliš toho pražského ovzduší.“⁶¹

Jak známo, Rudolf Urbánek v Brně nikdy trvale nezakotvil a cílevědomě směřoval k získání definitivy v Praze,⁶² zatímco Julius Glücklich – věren své introvertní, či spíše submisivní povaze⁶³ – se stal jakousi spojkou mezi všemi více či méně znesvářenými tábory. Navrátil se s oběma setkával převážně při provozních záležitostech, jejich vztahy se posléze utužily při budování knihovního zázemí pro nový seminář.⁶⁴ Pražské tenze nakonec vybuchly na půdě Moravského zemského archivu. Kromě univerzitní stolice si totiž Navrátil nadále ponechal funkci správce Archivu zemského hlavního města Brna, zatímco nástupcem Bertolda Bretholze se v Moravském zemském archivu v roce 1927 stal František Hrubý.⁶⁵ Jako koncipista se Hrubý k brněnským žerotínským archiváliím přiblížil již v roce 1920 díky Navrátilovu přičinění, jako vedoucí archivu se však ocitl de facto v pozici jeho nadřízeného. Navrátil, sám vnitřně osamělý, v Moravském zemském archivu původně navázal na styl svého německého nadřízeného („archivní táčky se zde nezavedly“)⁶⁶ a po svém odchodu na univerzitu za sebe prosadil Jindřicha Šebánka. Pramenného výzkumu se ale ne-

v brněnském semináři, redakci ČMM a v Moravském zemském archivu, jež zde nemá smysl opakovat; proto se zde omezím na dílčí odkazy.

- 61 Cituji dle M. VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil*, in: Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů, s. 9–33, zde s. 18; J. HOFMANNOVÁ, *Přátelství historiků Václava Novotného a Bohumila Navrátila*, s. 53. Ke genezi historického semináře v Brně srov. TOMÁŠ PÁNEK, *Historický seminář Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v meziválečném období*, Brno 2010 (magisterská práce), http://is.muni.cz/th/178948/ff_m/Magisterska_prace.pdf.
- 62 K Urbánkovi a jeho brněnskému působení nejnověji JAROSLAV BOUBÍN, *Rudolf Urbánek, historik husitského a poděbradského věku*, in: Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů, s. 83–96, zde i další literatura.
- 63 Ke Glücklichovi dosud nejpodrobněji JANA ŠAUROVÁ (roz. HELSNEROVÁ), *Julius Glücklich. Život a dílo*, Brno 2008 (magisterská práce), http://is.muni.cz/th/74491/ff_m_b1/Julius_Glucklich_Zivot_a_dilo.pdf.
- 64 Výjimku představovala léta 1924–1925, kdy společně s Glücklichem dva roky dojížděl do Bratislavy přednášet obecné a novověké dějiny, než byla v Josefu Borovičkovi nalezena náhrada za předčasně zesnulého Jana Heidlera. Srov. M. DUCHÁČEK, *Budování historického semináře*, s. 111.
- 65 K personálním rošádám a pozici B. Bretholze v MZA více M. VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil (1870–1936)*, s. 22.
- 66 J. HOFMANNOVÁ, *Přátelství historiků Václava Novotného a Bohumila Navrátila*, s. 41–42; M. VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil*, s. 13–14.

vzdal a křížení kompetencí se stalo jednou z příčin klíčící nevráživosti. Když se v roce 1924 František Hrubý pokusil o habilitaci na Masarykově univerzitě pro obor všeobecných dějin, Navrátil to pravděpodobně vnímal jako pokus o vstup do vlastního hájemství a Hrubého snahu zhatil.⁶⁷ Ten se proto habilitoval pro obor československých dějin a stal se tak potenciálním nástupcem Rudolfa Urbánka v případě, že by životopisec Jiřího z Poděbrad dovršil své snahy o přestup do Prahy. Zřejmě z toho důvodu také Urbánek podporoval Hrubého mimořádnou profesuru v roce 1929.⁶⁸

Když se nakonec i paleograf Václav Hrubý za podpory Julia Glücklicha⁶⁹ ocitl roku 1925 po personální rošádě ve sboru pražské archivní školy v Brně coby mimořádný (a později řádný) profesor pomocných věd historických, stal se jeho strukovský jmenovec, jakkoli duší upřímný Moravan, v podstatě jediným brněnským exponentem „pražského ovzduší“. Podíl Františka Hrubého na redakci ČČH, v němž se přátelé a žáci Václava Novotného s vědomím zděděných krivd ani nepokoušeli publikovat, byl vedle vědomí jeho osobní afilace zřejmě hlavní příčinou nevráživosti, kterou Pekařův oblíbený seminarista a kolega dlouhodobě ze strany Bohumila Navrátila pociťoval.⁷⁰

Poměry v československé univerzitní historiografii by se zřejmě vyvíjely podstatně jinak, kdyby František Hrubý přijal výzvu Jana Heidlera a Václava Chaloupeckého a stal se profesorem hospodářských dějin na nově zřizované bratislavské Univerzitě Komenského.⁷¹ Heidler byl s Pekařem zajedno, že „pokud jde o jasnost myšlení (...) by byl [Hrubý] skutečně na místě pro všeobecné dějiny středověké se zřetelem k dějinám hospodářským“.⁷² František Hrubý se

67 TOMÁŠ PÁNEK, *Brněnský historický seminář v meziválečném období*, *Studia historica Brunensia* 58-2/2011, s. 51–84, zde s. 62. Dále srov. *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, (ed.) MILADA SEKYRKOVÁ, SAP 51/2011, s. 201, *Odložilík Prokešovi* 5. 11. 1928.

68 Srov. historii Hrubého akademického vzestupu v Návrhu komise na jmenování Františka Hrubého bezplatným řádným profesorem československých dějin ze dne 17. října 1935, https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/HIB0248/text5_posudky.txt

69 M. VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil (1870–1936)*, s. 91–92.

70 Srov. Hrubého dopisy Glücklichovi z roku 1936, uložené v MZA, fond G450 F. Hrubý, k. 4, korespondence J. Glücklich. Zde jsou uloženy i Hrubého dopisy Glücklichovi vrácené Glücklichovou rodinou roku 1949.

71 K tomu podrobněji M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a budování historického semináře Univerzity Komenského*, AUC – HUCP 2/2012, s. 101–134, zde s. 109–110.

72 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 11. 10. 1921.

však po válce rozhodl pro přijetí místa v Moravském zemském archivu.⁷³ Heidlerova nabídka ani Chaloupeckého úsilí o získání ideově spřízněného kolegy,⁷⁴ jež získaly na naléhavosti Heidlerovým náhlým umrtím v květnu roku 1923, jej od vazby k rodnému Strukovu, od manželčina gruntu v Borači a především od bohatství v Brně uložených žerotínských archiválií nedokázaly odlákat: „Bylo by mně těžko všechno to zde takořka uprostřed zanechat a obrátiti se na zcela nové pole a dráhy. Neboť kdybych v Bratislavě stolicí vzal, cítil bych se přirozeně zavázán také pro Slovensko pracovati.“⁷⁵

Vidina zcela nového badatelského pole, jemuž se z českých historiků naposledy hlouběji věnoval zřejmě jen Anton Gindely, Pekařova spolupracovníka očividně odrazovala. Archivní zázemí pokládá za bezpečnější působiště než s obtížemi se rodící univerzitu v neoddiskutovatelně provinčním Prešpurku, který se navíc v slovenskou Bratislavu a hlavní město nově přičleněné části mladého státu měnil jen pozvolna.⁷⁶ Ke spolupráci tři zřejmě nejnadanějších frekventantů Pekařova předválečného semináře tedy nedošlo. Hrubý se smířil s nevlídným klimatem v brněnském semináři i osaměním v zemském archivu a s dosud tajnou nadějí v definitivní přechod na brněnskou univerzitu se cele ponořil do své životní žerotínské záliby.

73 Srov. TOMÁŠ BOROVSÝ, JIŘÍ LACH (edd.), *Josef Šusta a František Hrubý* (ediční poznámka), in: Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci, s. 29, 34–36. Srov. též rekapitulaci rozhodnutí, *Příloha II. Deník Františka Hrubého z letní cesty do jižních Čech roku 1926*, s. 243; Srov. T. BOROVSÝ, *Julius Glücklich a František Hrubý*, s. 66.

74 MZA, fond František Hrubý, G540, k. 5, i. č. 151, V. Chaloupecký F. Hrubému 2. 12. 1923. Chaloupeckého badatelské úsilí v hornouherských archivech a témata jeho práce *Staré Slovensko* (Bratislava 1923) se co do přístupu a otázek potkávaly s Hrubého tématy v disertaci *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu*, ČČH 22/1916, s. 17–53, 257–287, 385–421; 23/1917, s. 38–73.

75 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 183, F. Hrubý Chaloupeckému 11. 12. 1923.

76 K tomu například ELENA MANNOVÁ, *Die Entstehung einer neuen Hauptstadt und der Wandel der Vereinsoeffentlichkeit: Pressburg 1900–1939*, in: Stadt und Oeffentlichkeit in Ostmitteleuropa 1900–1939, (edd.) Andreas R. Hofmann, Anna V. Wendland, Stuttgart 2002, s. 185–192; DANIEL LUTHER, *Z Prešporka do Bratislavy*, Bratislava 2009, zejména s. 32–56; Nejnověji k tématu IRIS ENGEMANN, *Die Slowakisierung Bratislavy. Universität, Theater und Kulturgemeinden 1918–1948*, Wiesbaden 2012; TÁŽ, *Medzi provincií a metropolou. Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*, (edd.) Gabriela Dudeková a kol., Bratislava 2012. K etablování československé akademické elity v Bratislavě též M. DUCHÁČEK, *Bratislavská vila Václava Chaloupeckého. Obraz z proměny Prešpurku v československý prostor*, Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy 24/2012, s. 117–132.

Československá historiografie v Bratislavě – kolektivní sebeklam?

Ačkoli Václav Novotný sympatizoval s válečnými ideály mladších kolegů, z výše uvedeného plyne, že profesori pražského a brněnského historického semináře po odborné stránce v podstatě navazovali na své předválečné odborné směřování. I přes sdílenou euforii ze vzniku samostatného státu neměla proměna státního uspořádání na jejich způsob nahlížení na historickou látku ani na volbu badatelských témat podstatnější vliv, a to tím spíše, že husitologie a geneze české reformace, jež byla ústředním tématem Novotného a jeho spřízněných žáků a kolegů, souzněla s Masarykovým chápáním směřování českých (a nově také „československých“) dějin.⁷⁷ Jak plyne z výše citovaného výroku Františka Hrubého, panovalo přesvědčení o tom, že k zaměření na specifickou tematiku zavazovala do značné míry i lokace univerzitního působiště. Novátorské sondy do dějin území, jež bylo s až překvapivou samozřejmostí označováno jako Slovensko, byly tedy očekávány v podstatě pouze od historiků bratislavské univerzity. Je pravda, že první vlašťovka československých dějin z pera univerzitního historika vylétla od Václava Novotného. I zde však šlo o příležitostný populární nástin, který rozhodně nelze pokládat za koncepční přístup ke konstrukci nového „československého“ dějinného narativu.⁷⁸

Dosud panuje přesvědčení, že „zatial čo pred rokom 1918 boli teórie o jednotných československých dejinách viac-menej akademickými diskusiami obmedzenými len na úzku vrstvu slovenských vzdelancov, vznik Československa znamenal zásadný prelom. Spoločný československý národný príbeh sa stal súčasťou zdôvodnenia vzniku a existencie nového štátu, ktorý si začal vytvárať vlastnú verziu národných dejín. Táto nová konštrukcia mala pomôcť dokázať, že Československo nie je umelým zlepencom dvoch národov, ale celkom prirodzeným vyvrcholením historického vývoja jedného, na dlhý čas rozdeleného národa. Väčšina českých historikov zaoberajúcich sa Slovenskom pracovala s predpokladom, že v dejinách Čechov a Slovákov je toľko spoločných bodov a vzájomného ovplyvňovania, že je legitímne hovoriť o jednotných dejinách.“⁷⁹

77 *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilka*, s. 166–168, Prokeš Novotnému 29. 12. 1929.

78 Srov. V. NOVOTNÝ, *Z dějin československých. Poznámky a úvahy*, Brno 1921. Zde na s. 18 vyslovuje Novotný názor, že „dějiny československé jsou toliko jedny“, později se však již k tomuto náhledu nevrátí.

79 ADAM HUDEK, *Slovenská historiografia a československé dejiny v rokoch 1918–1968*, Forum historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy 1/2007, <http://forumhistoriae.sk/>

Toto tradované tvrzení je však třeba poněkud přehodnotit. Především musíme konstatovat, že ona „většina českých historiků zaobírajících se Slovenskem“ se po celou dobu trvání první ČSR omezovala na jedinou osobu, bratislavského profesora československých dějin Václava Chaloupeckého. Jistě by bylo možné jmenovat zde literárního historika Alberta Pražáka či historika církevního práva Vratislava Buška,⁸⁰ i jejich práce věnované zkoumání starších dějin však vycházely z Chaloupeckého závěrů.

Přestože, či možná spíše právě proto, že se Chaloupecký a Jan Heidler během války názorově rozešli se svými učiteli, se díky Pekařově a Šustově personální iniciativě ocitli po převratu na nově konstituované Univerzitě Komenského. První byl takto na Slovensko delegován Heidler. Ačkoli se již dříve Pekař s Gollem shodovali v obavě, že u něj přes nespornou energičnost a názorovou samostatnost v případě akademické kariéry hrozí sklon k apodiktičnosti,⁸¹ Heidlerův zájem o nejnovější dějiny i schopnost analyzovat vazby mezi jednotlivými protagonisty české politiky 19. století zřejmě vedl oba profesory k závěru, že by tento talent mohl uplatnit i ve vztahu ke slovenské látce. Zároveň se však za Heidlerovu habilitaci v roce 1919 a urychleně vyřízenou profesurou (1922) zřejmě skrývala i snaha získat na svou stranu nově se vynořivšího vlivného politického hráče. Heidler sám se ostatně nikdy netajil tím, že pro něj akademická kariéra představuje prostředek k dalším aktivitám, očividně rázu spíše politického.⁸² Této skutečnosti, stejně jako nárůstu vlivu obou Heidlerových bratrů, si zejména Josef Šusta byl nesporně vědom. Zároveň to dokládá, že skutečným dědicem Gollových snah o udržování a budování vnitrooborové mocenské sítě, jak ji kdysi Goll formoval v součinnosti s Antonínem Rezkem, byl právě Šusta, který příležitost

documents/10180/67648/Hudek.pdf. Souhrnně též A. HUDEK, *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*, Bratislava 2010, s. 35–44. K problému s adekvátní skepsi již Bohumil JIROUŠEK, *Československá historiografie 1918–1992 – realita nebo fikce?*, in: *Trináct let po / Trináct rokov po*, (edd.) Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka – Anna Zelenková, Brno 2006, s. 93–98; TÝŽ, „Československá“ historiografie 1918–1992. *Realita, nebo fikce?*, Zrcadlení. Česko-slovenská revue 4–9/2007, s. 37–41.

80 Srov. Ladislav VOJÁČEK, *Pozoruhodná životní cesta prof. JUDr. Vratislava Buška (1897–1978) Vzpomínka k 25. výročí úmrtí bývalého rektora Univerzity Komenského*, Právní obzor 56–2/2004, s. 229–231.

81 Srov. Pekařovu a Gollovu výměnu názorů v Karel KUČERA, *Historik Jan Heidler*, in: Týž, *Historie a historici*, Praha 1992, s. 137. Též *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, (ed.) JOSEF KLIK, Praha 1951, s. 568–570. Pekař Gollovi 18. 8. 1912, Goll Pekařovi asi 3. 10. 1912.

82 Srov. AAVČR, fond V. Chaloupecký, k. 3, i. č. 155. Heidler Chaloupeckému 2. 6. 1915.

udržet či nahradit někdejší kontakty hledal obzvláště poté, co dočasně přijal ministerskou funkci.

Když se v době Šustova ministerského mandátu Václav Chaloupecký kvůli neúspěchu archivní centralizace ocitl v Bratislavě v kariérní tíži, uvítal s ulehčením Heidlerovu zprávu o tom, že Šusta i Pekař v Praze shodně podporují možnost jeho habilitace a brzké profesury v Bratislavě.⁸³ Celá procedura se pak odehrála s bezprecedentní rychlostí v podstatě během roku. Oba kdysi zhrzení Pekařovi žáci tak ovládli bratislavský historický seminář, neboť jejich kolega Milan Hodža se univerzitní stolice novověkých slovanských dějin ve skutečnosti nikdy neujal.⁸⁴ Bratislava se tedy stala „gollovskou“, přesněji řečeno oba tamější historikové opustili někdejší kritická stanoviska a v duchu litanie Václava Hrubého vkročili loajálně zpět do okruhu autorů ČČH.

Ačkoli se Chaloupecký o slovenské, přesněji řečeno uherské dějiny zajímal již dříve, vstup do popřevratové reality pro něj znamenal i vědomé přijetí nového badatelského programu. Jeho základ měl v úmyslu nalézt v bohatství hornouherských archivů. Neúspěch archivní centralizace, neutěšený stav většiny tamějších archivních institucí a také absence zkušenějších kolegů jej však po přechodu na univerzitu odkázaly především na práci s edičními řadami maďarských historiků. Individuální postoj ke Slovensku si však vybudoval již před válkou, když se s Pekařovým vědomím ujal úkolu sepsat populárně pojatou monografii o Františku Palackém. Při práci na pasážích o historikově osobnostním zrání, založených na Palackého korespondenci s přešpurskými přáteli, se Chaloupecký poprvé setkal s provokativní a skeptickou exklamací Jana Blahoslava Benediktioho: „Či bude z nás Čechů, Moravanů a Slováků kdy něco samostatného, vlastního, původního?“⁸⁵ Otázka česko-slovenských vztahů při zrodu Palackého národní ideologie Chaloupeckého zaujala. Proto zdůraznil, že „Palackému šlo o to, aby jednotný jazyk byl základem jednotné literatury, jednotné kultury a vůbec jednoty národních⁸⁶ kmenů československých, bydlících v různých zemích a státech“.⁸⁷ Na rozdíl od Pekaře již tehdy více uvažoval o momentech, kdy Palacký překročil limity historického práva. Přesvědčení o možnosti česko-slovenského sbližování

83 K tomu podrobněji M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a budování historického semináře Univerzity Komenského*, s. 105–110.

84 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a budování historického semináře Univerzity Komenského*, s. 109.

85 V. CHALOUPECKÝ, *František Palacký*, Praha 1912, s. 20.

86 Proloženým písmem zdůraznil Chaloupecký.

87 V. CHALOUPECKÝ, *František Palacký*, s. 69.

si však nevybudoval jako většina generačních soupeřníků prostřednictvím četby spisů Karla Kálala, ale především díky sňatku s dcerou holičského evangelického učitele Pavla Groebla, slovenskou modernistickou básnířkou Ludmilou Groeblovou.⁸⁸ Když pak v závěrečných válečných měsících na popud Hanuše Opočenského formuloval svůj příspěvek k revolučnímu nadšení, napsal: „A opět přišla doba, kdy strnulé kontury Evropy zjihly a světová válka, kterou jsme právě přežili, vyžádala si nového uspořádání evropských národů a států. A s touto revoluční dobou opět přihlašuje se tentokrát již elementární silou a v celém národě ‚slovenský‘ národní program, jak byl před sto lety vysloven v Prešpurce Benediktím a Kollárem, česká politika opět vrátila se ke snům a tužbám prešpurské trojice, proniklé zcela ještě ideovým duchem francouzské revoluce, k Palackého programu ze sněmu kroměřížského.“⁸⁹ Po příchodu na Slovensko dal stať otisknout znovu ve *Slovenském deníku* – a to ve slovenštině pod titulem *Kde vznikla idea československého státu*.⁹⁰

Chaloupeckého cesta k přijetí nové reality očividně nevedla skrze parlamentní kuloáry či přimknutí se k ideologickým šablonám nového režimu. Pokusil se ji zformulovat na základě vlastních poznatků a osobní zkušenosti už předtím, než byly vyhlášeny první zákony československého státu a Martinská deklarace. Jako historik se nespokojil s publicistickými impresemi či právní normou, ale snažil se v novém prostředí hledat názorovou platformu, na níž by bylo možné začít budovat nový obraz území, jež bylo v ČSR přičleněno k tzv. historickým zemím. Tuto oporu nenalezl ve znění ústavy z roku 1920, nýbrž v klíčové knize *Československý rozkol*, publikované jeho novým univerzitním kolegou, profesorem dějin slovanských na Univerzitě Komenského Milanem Hodžou. K Hodžovým tezím o česko-slovenském poměru se demonstrativně přihlásil v obsáhlé recenzi v ČCH. Vymezil se v ní jednoznačně vůči názorům starší generace slovenských národovců, reprezentovaných správcem Matice slovenské Jozefem Škultétyem,⁹¹ aniž by vzal v potaz, do jaké míry byla Hodžova kniha konjunkturálním gestem, jímž si někdejší poradce následníka trůnu a bývalými mladočeskými předáky kri-

88 Více o tom M. DUCHÁČEK, *Z anarchisty knížectvím archivářem*, s. 32–45.

89 V. CHALOUPECKÝ, *Český a slovenský program*, Cesta. Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění 1/1919, s. 1184–1186.

90 V. CHALOUPECKÝ, *Kde vznikla idea československého státu*, Slovenský denník 1919, 15.–17. 10. 1919, s. 2–3, 2, 2–3.

91 V. CHALOUPECKÝ, *Dvě úvaby o národním probuzení na Slovensku: o knihách M. Hodži, Československý rozkol a J. Škultétyho, Stodvatspäť rokov zo slovenského života*, ČCH 26/1920, s. 217–241.

tizovaný politik budoval image a ideové východisko pro kariéru v nově nastolené situaci.⁹² „Škultety neporozuměl neb nechtěl rozuměti právě tomu, co je na knize Hodžově nejcennější, co historicky znamená objev a nový, jak myslím, správnější názor na celou československou otázku.“⁹³ Tím měl Chaloupecký na mysli náhled, podle něž se „naše národní obrození na Slovensku nezrodilo (...) z reakčních tendencí Bernolákovců (...) ale ze starých českoobratrských tradic, které pod vlivem osvícenství a západoevropské filosofie přerodily se v nový, československý nacionalismus. Rybay, Tablic, Benedikti, Šafařík, Kollár – a to nejen tím, k čemu dospěli, ale jak často i zakolísali⁹⁴ – jsou typickými představiteli těchto proudů a tohoto nového směru, který československému národu ohlásil se veřejně po prvé účinnou publikací *Počátkové českého básnictví* obzvláště prosodie, vydanou v Bratislavě r. 1817. Ale Škultety nevidí a snad ani nechce viděti tuto prvou naši obrozenskou a vsutku československou generaci. [...] Hus, čeští bratři, evangelictví na Slovensku, mladý Šafařík, Kollár, Palacký, Havlíček, Masaryk – tu je přece genetická souvislost!“⁹⁵

Základní ideová linie rodící se oficiální státní ideologie je tu zjevná. Zároveň je zřejmé, jakým názorovým přerodem prošel Gollův žák a někdejší odpůrce Masarykových názorů⁹⁶ na dějiny během válečných let. Chaloupecký očividně nabyl dojmu, že směřování, v něž vyústila Masarykova zahraniční odbojová akce, souzní s názory, ke kterým při úvahách o osobnostním vývoji Františka Palackého dospěl on sám již před válkou.

Text Chaloupeckého habilitační přednášky *Československé dějiny*, který vyšel v rozšířené podobě jako úvodní článek ČČH v roce 1922,⁹⁷ je obecně pokládán za zformulování koncepčního přístupu k problému jednotných dějin obyvatel-

92 Tuto perspektivu naznačuje i MARTIN VAŠŠ, *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918–1938)*, Martin 2012, s. 88n. O Hodžově pojetí politické práce nepochyboval ani prezident Masaryk. Srov. ANNA GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archívárky T. G. Masaryka*, Bratislava 1995, s. 33. K Hodžovu dilematu též NATÁLIA KRAJČOVIČOVÁ, *Jeden či dva národy? Dilema slovenskej politiky po vzniku ČSR*, in: Táž, *Slovensko na ceste k demokracii*, Bratislava 2009, s. 69.

93 V. CHALOUPECKÝ, *Dvě úvahy*, s. 236.

94 Toto období předbřeznového čechoslovakismu inspirativně shrnul ALEXANDER MAXWELL, *Choosing Slovakia. Slavic Hungary, The Czechoslovak Language and accidental Nationalism*, London – New York 2009 (= International Library of Political Studies 37), s. 101–116.

95 V. CHALOUPECKÝ, *Dvě úvahy*, s. 235.

96 O Chaloupeckého poměru ke Gollovi a odporu k realistům srov. M. DUCHÁČEK, *Z anarchisty knížecím archívárem*, s. 9–14.

97 V. CHALOUPECKÝ, *Československé dějiny*, ČČH 28/1922, s. 1–30.

stva nového státu.⁹⁸ Na rozdíl od úvah nad Hodžovou a Škultétyho knihou se však jedná o text napsaný očividně narychlo a bez hlubší reflexe, pro potřeby vstupní přednášky, jež byla i vzhledem ke složení komise spíše formalitou. Josefa Pekaře však zaujal výťah uveřejněný v tisku a vyžádal si pro časopis celý text.⁹⁹ Chaloupecký měl sice v úmyslu jej ještě doplnit o podrobnější poznámkový aparát, ale jednání o archivní rozluce a s tím spojené zaneprázdnění ve Vídni mu v tom zabránily. Po Pekařově urgenci text zaslal nezkorigovaný – a v té podobě také vyšel. O autorově skepsi vůči jeho úrovni i obsahu ostatně svědčí slova, jimiž článek okomentoval: „Samo téma je tak široké, že s těžkým srdcem dávám vlastně rukopis z ruky a zdá se mi, že jsem na nejednu významnou podrobnost zapomněl, neb že jsem se dosti jasně a průkazně nevyjádřil. Ale už buď jak buď – posílám Vám článek tak, jak je – Vestrae scientiae et sapientiae hoc opus sub iudicis correctioni – jak říkali staří scholastici. Zvláště konec odbyl jsem jen stručně, počítaje s tím, že psal jsem již o tom předmětu při recenzi Škultétyho (však mi to do smrti neodpustí) a Hodži.“¹⁰⁰

Přes tezovitost přednášky však zde již zazněla základní představa o tvářnosti území raně středověkého Slovenska, na které o dva roky později Chaloupecký vystavěl zlomovou knihu *Staré Slovensko*. Jako vlastní Slovensko chápal pouze západní část území přičleněného k ČSR, nestaraje se příliš o osudy košické kotliny, Spiše a horního Potisí. O Spiši již tehdy (mylně) prohlásil, že „byla kolonizována až ve 13. století“.¹⁰¹

Představu o počátcích Slovenska jako historického regionu precizoval při doplňování slovenských pasáží Pekařovy středoškolské učebnice, když Slovensko ztotožnil se „starým Nitranskem“ a „známou provinciam Wagi ze zakládací listiny biskupství pražského“.¹⁰² Poprvé zde zmínil i souvislost s velkomoravskou

98 Srov. dosud nejkoncizněji zformulované pasáže o genezi československé dějinné koncepce v ELISABETH BAKKE, *Doomed to failure? The Czechoslovak nation project and the Slovak autonomist reaction 1919–1938*, Series of dissertations submitted to the Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Oslo 11/99, s. 239–313, http://folk.uio.no/stveb1/Doomed_to_failure_links.html.

99 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 402, Pekař Chaloupeckému 18. 5. 1922, 17. 6. 1922; ANM, fond Josef Pekař, k. 22, i. č. 910, Chaloupecký Pekařovi 22. 5. 1922.

100 ANM, fond Josef Pekař, k. 22, i. č. 910, Chaloupecký Pekařovi 20. 6. 1922. Závěr dokládá, že Chaloupecký pokládal zmíněnou recenzi za text rovnocenný s publikovanou přednáškou.

101 ANM, fond Josef Pekař, k. 22, i. č. 910, Chaloupecký Pekařovi 21. 7. 1921.

102 CDB I, s. 86. Viz k tomu i jeho pozdější studii: V. CHALOUPECKÝ, *Česká hranice východní koncem XI. století. Několik poznámek k výkladu t. ř. zakládací listiny biskupství pražského a její konfirmace z r. 1086*, ČČH 32/1926, s. 335–342.

tradicí, na které později v kapitolách pro Šustovy *Dějiny lidstva* vystaví ideovou kontinuitu československých dějin. Pekař po obdržení textu nešetřil díky za „vynikající příspěvní“ a autorovi zaslal gratulaci, v níž je možno vysledovat indicie ideologizujícího pozadí: „Pochopil jste tuším výborně, co Váš obor v ČČH může znamenati pro obecnou věc.“¹⁰³ Přednáška měla tedy především deklarovat přichylnost ústřední oborové revue k novému řádu věcí. Po výše zmíněné dvojrecenzi se tedy Chaloupecký opětovně stal součástí kruhu kmenových autorů ČČH, a jak se hlavní redaktor svěřil Kamilu Kroftovi, bylo to především Chaloupeckého zásluhou, že se v ČČH mohlo hovořit i o „rubrice východní“.¹⁰⁴ Kolegiální vztah k někdejšímu seminaristovi byl navíc během 20. let posílen Pekařovým ponorem do husitologie, což bylo téma, které Chaloupeckého před válkou upoutávalo nejvíce.¹⁰⁵

Paradoxem zůstává nejen to, že se Hodža z pozice ministra školství a nejvýznamnější postavy slovenské politické reprezentace v budoucnu stane Chaloupeckého ideovým odpůrcem, ale mimo jiné i to, že své pojetí česko-slovenského poměru na Hodžových názorech (dokonce ještě z doby před Velkou válkou) vybudoval i Emanuel Chalupný v knize *Národní filosofie československá*.¹⁰⁶ Ideovým východiskem tzv. čechoslovakismu v české historiografii i sociologii se tedy staly úvahy a konjunkturální postoje nejvýznamnějšího exponenta slovenské politiky v ČSR.

Zároveň si nelze nepovšimnout toho, že další z Chaloupeckého bratislavských kolegů-historiků již na jeho slovakistické práce nenavázali. Jan Heidler se pro vytížení organizační prací při budování univerzity k žádné slovakistické tematice před svým náhlým úmrtím nedobral. Josef Borovička jako jeho nástupce na stoličce všeobecných dějin je svou publikační střídmostí (kulantně řečeno) proslulý;¹⁰⁷ ani z jeho pera nakonec od příchodu na bratislavské působiště žádná větší práce o slovenských dějinách nevzešla. Chaloupeckým „zverbovaný“ bratislavský profesor pomocných věd historických Vladimír Klecanda se v odborné práci orientoval na českou diplomatiku a chronologii a v semináři vedl cvičení

103 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 402, Pekař Chaloupeckému 5. 7. 1922.

104 *Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofty*, (edd.) JAROSLAV ČECHURA, JANA ČECHUROVÁ, Praha 1999, s. 61; Pekař Kroftovi 9. 10. 1923.

105 Srov. M. DUCHÁČEK, *Dva kobouři na jednom smetišti*, s. 389–403.

106 Srov. EMANUEL CHALUPNÝ, *Národní filosofie československá*, Praha 1932, s. 213, 223–225, 235. Chalupný zde parafrázuje Hodžovu korespondenční reakci na teze vyslovené již v prvním vydání svého Havlíčka v roce 1907.

107 Srov. J. LACH, *Josef Borovička*, s. 228–256.

z „českej a uhorskej paleografie a diplomatiky“.¹⁰⁸ Dokonce i Kamil Krofta, jenž měl již před válkou v úmyslu věnovat se slovenské tematice a po Heidlerově smrti v Bratislavě dočasně přednášel, se zpočátku omezoval na výtahy z prací německých právních historiků a později Chaloupeckého přátelsky informoval, že pro své občasně popularizační vpády do historické vědy „*banebně vybrakovať*“ jeho práce o nejstarších slovenských dějinách.¹⁰⁹ Totéž se dá co do původnosti klíčových tezí konstatovat i o Kroftových *Malých dějinách československých* a konečně i o poctivé kompilaci, vydané po autorově smrti jako *Dějiny československé*, s tou výhradou, že Krofta byl po seznámení s knihou nizozemského historika Theodora J. G. Lochera pojednávající o slovenském národním vývoji věren svým snahám o hledání kompromisních řešení.¹¹⁰

S výjimkou popularizačních publikací určených pro oficiální reprezentaci a pro zahraničí, z nichž pocházejí citáty dokládající „čechoslovakistickou ideologii“ v pracích českých historiků,¹¹¹ lze konstatovat, že „čechoslovakistická“ odborná historiografie se v podstatě omezuje na kritiku dílčích pasáží Chaloupeckého knihy *Staré Slovensko* a s ní spojeného článku *Tisícročná poroba?*, otištěného v revue *Prúdy*.¹¹² Právě z této ad hoc zformulované publicistické glosy vzešla pověstná floskule o „bastardní kultuře“ a další stereotypy, na nichž Jozef Škultéty a v jeho stopách pak značná část slovenské kulturní veřejnosti vystavěli svůj odpor vůči Chaloupeckému a údajně zpolitizovanosti českých historiků na Univerzitě Komenského.

108 Srov. *Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v letnom semestri štud. roku 1932–1933*, Bratislava 1933, s. 33.

109 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 293, Kamil Krofta Chaloupeckému 13. 3. 1931.

110 Srov. KAMIL KROFTA, *Čechové a Slováci před svým státním sjednocením*, Praha 1932, s. 8. Srov. V. CHALOUPECKÝ, Dr. Th. J. G. Locher: *Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slowaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf bis 1848*. Haarlem 1931, str. 208, ČCH 38/1932, s. 570–576.

111 Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Říše Velkomoravská*, in: *Idea československého státu*, (edd.) Jan Kapras, Bohumil Němec, František Soukup, Praha 1936, s. 20–26; TÝŽ, *Doba lucemburská*, in: *Idea československého státu*, s. 45–53. Obě pasáže proto náleží společně s Kroftovými *Malými dějinami československými*, kde Krofta opět přejal kolegovy ústřední teze k Chaloupeckého nejkritizovanějším textům. Srov. A. HUDEK, *Najpolitickejšia veda*, Bratislava 2010, s. 38–40; E. BAKKE, *Doomed to failure? The Czechoslovak nation project and the Slovak autonomist reaction 1919–1938*, s. 246, www.folk.uio.no/stveb1/Doomed_to_failure_links.html.

112 V. CHALOUPECKÝ, *Tisícročná poroba?*, *Prúdy* 8/1924, s. 337–342. Současný komentář článku ilustrující přezívající stereotypy i klíčový význam článku pro slovenskou recepci Chaloupeckého prací byl otištěn v JOZEF MARKUŠ, *O podstate polemiky alebo polemika o podstate*, in: *Polemika o československom rozkole*. Milan Hodža. Jozef Škultéty, Bratislava 2008, s. 10–11.

Prísne vzato, byl co do odborného školení jediným skutečně „československým“ univerzitním historikem v době první republiky Daniel Rapant, jenž jako první Slovák obhájil u Josefa Pekaře a Václava Novotného disertaci s výsostně slovenskou tematikou.¹¹³ Právě na něj byly během kariérního postupu na Univerzitě Komenského posléze Václavem Chaloupeckým kladeny nároky v Praze a Brně neznámé: aby se v odborné práci věnoval jak českým, tak i slovenským dějinám.¹¹⁴ Vzájemná osobní nesnášenlivost byla nakonec dovršena tzv. sporem o staré Slovensko, po jehož ukončení se Chaloupecký (především po výtkách onomastika Vladimíra Šmilauera) dalších slovakistických studií vzdal.¹¹⁵ Během 30. let se pak ponořil do české rané středověké legendistiky a ve stopách Josefa Pekaře se pokusil o svébytné řešení filiace ludmilských, václavských a propokských legend.

Na sporu Chaloupecký – Rapant začátkem 30. let se projevilo názorové štěpení historiků, kteří jinak prošli takřka identickým odborným školením. S Rapantovou profesurou se i v Bratislavě postupně prosazoval postoj, který jinak k otázce československé národní jednoty zaujímalá naprostá většina českých historiků. Dokonce i Jaroslav Prokeš, který mezi žáky Václava Novotného představoval nejkoncepčněji uvažujícího badatele, ve své příručce *Základní problémy českých dějin* ve vztahu ke Slovensku pouze opakuje to, co zaznělo již v Pekařově učebnici *Dějiny československé*, a nadále se soustředí na klíčové otázky výkladu husitství a peripetií před- a pobělohorské stavovské politiky, tedy otázky, jež byly jádrem odborného zájmu Václava Novotného a které jeho přední žáci, tedy Josef Prokeš a Otakar Odložilík, v podstatě převzali a v duchu masarykovských idejí hlouběji rozpracovali.¹¹⁶ Tentýž

113 Rapantova disertace *Vznik a význam prvního zákona uhorského o maďarčine (16 z. čl. 1790)*, jež čítala mimořádných cca 350 stran, se v Archivu Univerzity Karlovy nenachází, přestože v seznamu disertací UK je uvedena pod pořadovým číslem 1160. Je pravděpodobné, že si ji Rapant odsud vyžádal k bratislavské habilitaci a že se stejně jako další archiválie dosud nachází v soukromých rukou. Dochoval se však Pekařův dvoustránkový posudek, který práci s výhradami k některým závěrům doporučuje k obhajobě jako výbornou. Pekař zde vystihl handicap, které budou Rapantovy syntetické práce doprovázet stále, vyslovil zejména výhrady vůči extenzivní reprodukci pramenného materiálu. Ke stejným závěrům dospíval jak Chaloupecký, tak v recenzích i pozdějším souhrnném hodnocení František Kutnar. Pekařův posudek Archiv Národního muzea, fond Josef Pekař, k. 63, i. č. 3194.

114 Srov. Archiv Univerzity Komenského, Registratura Filozofické fakulty UK, os. spis Daniel Rapant, sign. II–M–203. Chaloupeckého návrh na jmenování Rapanta mimořádným profesorem z 26. 1. 1931.

115 K tomu podrobně M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Československý historik a archivář (1882–1951)*, Praha 2012 (diss.), s. 193–199.

116 JAROSLAV PROKEŠ, *Základní problémy českých dějin*, Praha 1925, s. 96. O vědomém názorovém souputnictví V. Novotného a jeho žáků s Masarykovým náhledem na české dějiny

přístup pak našel odraz i na stránkách *Československé vlastivědy* v oddílu *Dějiny*, kde Otakar Odložilík dokonce převzal pasáže o pozdním středověku, původně určené Novotnému. I přes reprezentativní titul Odložilík zadání glosoval slovy: „poněvadž jsem nevěděl, půjde-li též o Slovensko, dal jsem [své kapitole] pouze neurčitý titul“.¹¹⁷ Vzhledem k tomu, že *Československá vlastivěda* byla podnikem, který se autorsky omezoval na okruh žáků a přátel Václava Novotného, těžko mohl Odložilík (i přes kompilační ráz celého podniku) uvažovat o tom, že by se Prokeš či Rudolf Urbánek mohli ujmout témat z dějin Slovenska, resp. Uher.¹¹⁸

Přední představitelé československé meziválečné historiografie tedy nadále tvořili svá díla bez ohledu na apriorní tezi o jednotnosti československých dějin. Výjimku představoval pouze Václav Chaloupecký a s jistými výhradami jeho nejbližší habilitand Rudolf Holinka. Dokonce i Branislav Varsík, Chaloupeckého žák a autor přednášky *O jednotnosti československých dějin*, přednesené na 1. sjezdu československých historiků, se k ideové linii svého vystoupení posléze nehlásil a tvrdil, že se jednalo o konjunkturální gesto, k němuž byl údajně vyzván Odložilíkem.¹¹⁹ I on však své vystoupení pojal v duchu Pekařovy středoškolské učebnice, s níž se sám ještě setkal na gymnáziu: navrhl doplnit jádro českých dějin vhodnými epizodami z dějin uherských.¹²⁰

vypovídá mimo jiné Prokešova polemika s Novotným o mezníky v periodizaci českých dějin. Srov. *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, zejména s. 164–168; Novotný Prokešovi 24. 12. 1925, Prokeš Novotnému 29. 12. 1925.

117 *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, s. 236, Odložilík Novotnému 14. 2. 1930.

118 O malém zájmu o problémy hornouherských dějin v Praze svědčí i počet obhájených historických disertací s touto tematikou. V rozmezí let 1919–1932 (tedy do smrti Václava Novotného) šlo o celkem sedm prací: č. 1160 Daniel Rapant *Vznik a význam prvního zákona uhorského o maďarčine (16 z. čl. 1790)* (Pekař – Novotný); č. 1330 Jiří Rys, *Matouš Čák Trenčanský* (Novotný – Šimák); č. 1490, Anna Gašparíková, *Uhorské povstanie na začiatku 18. storočia a jeho diplomatické vzťahy k európskému západu a východu do r. 1708* (Šusta – Bidlo); č. 1519 Karel Otto *Vpády Bočkajovců na Moravu a oblas povstání Bočkajova v našich zemích* (Novotný – Pekař); č. 1649 Ján Šikura, *Ján Jiskra z Brandýsa na Slovensku* (Šimák – Novotný). Je příznačné, že se většinou jednalo o slovenské studenty graduující v Praze. S výjimkou posledního zároveň nelze říci, že by šlo o témata „československá“. Pro literárněhistorické a kunsthistorické disertace platí podobná charakteristika, byť zde slovenská tematika byla čtenější. Srov. příslušné záznamy v MARIE TULACHOVÁ (ed.), *Disertace pražské univerzity I, 1882–1953*, Praha 1965. V porovnání s tím v Bratislavě se témata doktorátů z historie do roku 1932 vždy týkala česko-slovenských kulturních vztahů. Srov. Branislav Varsík *Slováci na pražské univerzitě do konce středověku* (1926); Alexander Húščava *Kolonizácia Liptova do konca XIV. Storočia* (1930).

119 Nelze tedy zcela souhlasit s Adamem Hudekem, jenž tvrdí, že se Varsík „pouze pridral k väčšinovému a preferovanému názoru“ – A. HUDEK, *Slovenská historiografia a československé dejiny v rokoch 1918–1968*.

120 Srov. BRANISLAV VARSÍK, *O čom mlčia archívy*, Bratislava 1987, s. 89–90.

I přes koncepční kritiku z pera Daniela Rapanta ve stati určené pro Pekařův sborník a zacílenou na pojetí státu a národa v Chaloupeckého a Kroftových pracích¹²¹ lze konstatovat, že v univerzitní a obecně odborné historiografii se koncept československých dějin neujal a také kritizovaní exponenti tohoto postoje se k němu uchýlili až v publikacích, jejichž účelem byla obranná reakce a domácí i zahraniční agitace v tíživé předmnichovské době. Floskule o jednotnosti československých dějin se tak sice stala nedílnou součástí školních učebnic, populárních čítanek a části oficiálních reprezentativních titulů.¹²² V odborných textech většiny českých historiků však nenašla ohlas, a nelze ji proto pokládat za distinktivní rys generační či ideové proměny meziválečné historiografie v ČSR.

Výměna mečů

Lze-li vůbec hovořit o generační proměně československé univerzitní historiografie, pak je třeba její kořeny vztáhnout k bilančním podnikům přelomu 20. a 30. let. Po s rozpaky přijaté smrti Jaroslava Golla, kdy se v roli zprostředkovatele přihlásil o slovo Kamil Krofta, se chystaly jubilejní sborníky k šedesátinám Gollových předních habilitandů – Josefa Pekaře a Václava Novotného. Do Novotného sborníku *Českou minulostí*¹²³ přispěl převážně okruh jeho přátel a spřízněných kolegů, účast Karla Stloukala, Františka Hrubého či Bedřicha Mendla však dávala najevo, že dosavadní neprostupné bariéry mezi oběma táboři začínají vykazovat trhliny. Také Josef Šusta s vědomím svého jubilea uvažoval o možných nástupcích, o rozšíření redakce ČČH na nový redakční kruh a také

121 DANIEL RAPANT, *Československé dějiny. Problémy a metody*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře, díl 2, Praha 1930, s. 531–564.

122 Více k tomu například E. BAKKE, *The Making of Czechoslovakism in the First Czechoslovak Republic*, in: *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*, (ed.) Martin Schulze Wessel, München 2004, s. 23–44; TÁŽ, *Českoslovakizmus v školských učebniciach*, *Historický časopis* 47/1999, s. 233–252. V tomto smyslu nelze ani Pekařovu přepracovanou učebnici pokládat za syntézu československých dějin, jak se to pokusil naznačit ZDENĚK BENEŠ, *Mezi pragmatikou a konceptualizací (Dějiny československé Josefa Pekaře jako historický text)*, in: *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný Josefu Petráňovi*, (ed.) Jaroslav Pánek, Praha 2004, s. 159–176. K učebním textům též (byť poněkud mechanicky) SLÁVKA OTČENÁŠOVÁ, *Kolektivní identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*, Košice 2010, zejména s. 23–69.

123 *Českou minulostí. Sborník k šedesátinám prof. Václava Novotného*, (edd.) OTAKAR ODLOŽILÍK, JAROSLAV PROKEŠ, RUDOLF URBÁNEK, Praha 1929.

rámce pražského studia o stolicí hospodářských dějin.¹²⁴ Zatímco na „dědictví“ po churavějícím, avšak stále činorodém Václavu Novotném aspiroval od poloviny 20. let především agilní Otakar Odložilík, Šusta si za svého nástupce zřejmě již tehdy zvolil docenta Karla Stloukala.¹²⁵

Ačkoli některé tenze přetrvaly (kupříkladu Václav Chaloupecký na výzvu Rudolfa Urbánka k účasti na Novotného sborníku nereagoval a své mlčení s ročním odstupem odůvodnil očividně vágními argumenty),¹²⁶ v Pekařově dvojdílném sborníku *Od pravěku k dnešku* nacházíme i jména nejbližších žáků Václava Novotného. Jak Jaroslav Prokeš, tak především Otakar Odložilík si však své „secese“ byli dobře vědomi a po jistou dobu se účast na pekařovském jubilejním počínu pokoušeli před svým učitelem tajit.¹²⁷

Na přípravě Pekařova sborníku k šedesátinám se redakčně podíleli především Václav Chaloupecký společně s Františkem Hrubým. Bratislavský profesor dokonce vyslovil rozhořčení nad pokusem agilních pražských docentů ujmout se věci bez spolupráce s ostatními univerzitními pracovníci: „Redakce měla by být sestavena ze všech našich fakult, tím spíše, když je přece všem historikům známo, že jak Vy, tak já stojíme snad Pekařovi blíže, než Mendl nebo Stloukal (...) tím spíše, že nám patří prioritá myšlenky.“¹²⁸ I tentokrát nejspíš Josef Šusta zasáhl do rodičího se sporu jako zprostředkovatel dorozumění mezi nastupující generací československých (avšak v podstatě českých) univerzitních historiků. Tricátá léta, nečekané úmrtí Václava Novotného a posléze i horšící se zdravotní stav Josefa Pekaře však přinesly nové ruptury, spojené především s nutností převzít redakci ČCH.

Chaloupeckého neochota k pravidelné spolupráci na redakci ústřední oborové revue i jeho osobitý vstup do kristiánovské tematiky¹²⁹ měly za následek, že se

124 Pro tento obor se již roku 1927 habilitoval Bedřich Mendl – srov. MARTIN NODL, *Bedřich Mendl a sociální dějiny středověku*, in: Týž, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 84.

125 Pochybnosti o jednoznačnosti této volby vzáží J. LACH, *Josef Šusta a Karel Stloukal: učitel a žák – vzor a pokračovatel?*, Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Historica 29/2000, s. 125–143, zejména s. 132n; Šusta původně uvažoval mimo jiné o Františku Hrubém – srov. *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, s. 245 (Hrubého deník z cesty do jižních Čech 1926).

126 Literární archiv národního písemnictví, fond Rudolf Urbánek, složka korespondence V. Chaloupecký, Chaloupecký Urbánkovi 15. 2. 1930.

127 Srov. *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, s. 208, Odložilík Prokešovi 6. 1. 1929, s. 229, Odložilík Prokešovi 7. 1. 1930.

128 MZA, fond G450 František Hrubý, k. 5, Chaloupecký Hrubému 2. 5. 1928.

129 K tomu více M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Československý historik a archivář*, s. 235–238.

Pekař v úvahách o kontinuitě redakce ČČH i pražské výuky stále více upínal na Františka Hrubého. Josef Šusta byl do věci samozřejmě zasvěcen, ale na rozdíl od Pekaře znal také Hrubého rozpaky, s nimiž reagoval na první kroky při přípravě jeho instalace v Praze: „Můj přechod do Prahy by pro mne znamenal také jisté rodinné oběti (máme zde menší dům, který by bylo nutné prodati, a domek na vsi při mlýně, z něhož pochází žena)“.¹³⁰ Hrubý se Šustovi navíc netajil s dojemem, že mladší pražští historikové se nestavějí k jeho příchodu na Pekařovu stolicí příliš kladně.¹³¹

Šustovi musela být nerozhodnost Pekařova oblíbence zřejmá a možná již tehdy mu přišla na mysl možnost kolegiální spolupráce dua Chaloupecký – Stloukal, jež po úspěšné spolupráci na české mutaci kolektivního díla *Tvořivé dějiny* slibovala fungovat v podobném duchu, v jakém kdysi s Pekařem uvažovali o Bratislavě, Chaloupeckém a Janu Heidlerovi. Přesto se pokusil dostat Pekařovu přání a Hrubého pro Prahu získat. Dokonce ho navštívil i během léčby v Poděbradech, kde se Hrubý zotavoval z pracovního vyčerpání a léčil příznaky hlásící se chronické kardiovaskulární choroby.¹³² Dilema nakonec rozřešila dvojí okolnost.

Na podzim šestatřicátého roku si František Hrubý postěžoval kolegovi Juliu Glücklichovi: „Kdyby byl Šusta podporoval Urbánka dříve, byl by mně uspořil mnoho pokolení a práce a také duševních těžkostí. Já mám dosti odůvodněný dojem, že si Šusta v duchu už nepřál, abych šel do Prahy. Soudím tak i z rozmluvy v Poděbradech, o čemž více ústně. Je mně jistě velmi nakloněn a podporuje mne, ale už to není Pekař. Ministerský rada Hrdina¹³³ mně sdělil, že Chaloupecký si vzal dovolenou na dokončení vědeckých prací, to snad už po nějaké dohodě s Šustou. Urbánek bude mítí pernou práci, ale myslím, že to prohraje. Já před nedávnem jsem dostal zprávu z Bratislavy, že se tam mluví tak: Pekař chtěl Hrubého, ale Hrubý nechce do Prahy, v tom případě to vezme Chaloupecký. Krátce si myslím, že Šusta už jednal s Chaloupeckým.“¹³⁴

Zákulisí snah o obsazení Pekařovy stolicе československých dějin opětovně zjitřilo vztahy na historických pracovištích v Praze, Brně i Bratislavě. V době,

130 *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, s. 129, dopis č. 81, Hrubý Šustovi 10. 1. 1936.

131 *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, s. 128.

132 *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, s. 136–139, Hrubý Šustovi květen/červen 1936. Srov. též MZA Brno, fond G450 František Hrubý, korespondence osobní, Hrubý Glücklichovi 22. 5. 1936.

133 Karel Hrdina (1882–1949), klasický filolog, překladatel, tehdy ministerský rada MŠANO.

134 MZA Brno, fond G450 František Hrubý, Hrubý Glücklichovi 1. 10. 1936 (složka Hrubého dopisů, vrácená Glücklichem Hrubého rodině roku 1949).

kdy se zdravotní stav Josefa Pekaře rapidně zhoršil a kdy Josef Šusta se ujal jednání o jeho nástupci, stáli hlavně brněnští historikové na rozcestí. Brněnská stolice všeobecných středověkých dějin, uprázdněná v červenci 1936 úmrtím Bohumila Navrátila, vybízela Rudolfa Urbánka a Františka Hrubého k úvahám o dalším profesním směřování.¹³⁵ Zejména František Hrubý byl tehdy postaven před mnohem závažnější dilema než v době, kdy se ho Václav Chaloupecký pokoušel získat pro bratislavskou univerzitu. Dospěl sice k rozhodnutí definitivně opustit Moravský zemský archiv a cele se věnovat univerzitě, neměl však jasno v tom, kterou si vybrat. Byl si jistě vědom, že Josef Pekař s ním počítá jako se svým nástupcem. Jeho někdejší učitel se v tomto směru vyjádřil naprosto otevřeně: „Netajím se tím, že bych jedině kompetentního nástupce viděl ve Vás – bylo by možná s Vámi počítati?“¹³⁶ František Hrubý mu však jednoznačnou odpověď dát nedokázal. V jeho nerozhodnosti se zrcadlily nejen osobní vazby k rodnému kraji, ale také dlouhodobé nevráživosti bující pod povrchem brněnského historického semináře.¹³⁷

Pekařova volba byla bezesporu vyslovena po dobré rozvaze, neboť ve druhé polovině 30. let se jeho vztahy k bývalému seminaristovi utužily. Nikoli pouze spoluprací na ČČH,¹³⁸ ale především opětovným ponořením do příbuzné tematiky. Zatímco Hrubý se zaobíral Žerotíny, Pekař revidoval druhé vydání *Valdštejna*.

Následkem mnohomluvnosti Julia Glücklicha, jenž i nadále zastával roli neoficiální spojky na trase Brno – Praha, však nemohlo Josefu Šustovi zůstat utajeno, že po návratu z Poděbrad dal František Hrubý přednost Brnu, kde jej Glücklich přes odpor Rudolfa Urbánka prosadil jako Navrátilova nástupce na stolicí řádného profesora všeobecných dějin. Hrubý totiž Glücklichovi prozradil: „Zůstávám na svém plánu brněnském. [...] Mám za to, že to vše půjde hladce, ale kdybychom se přece přepočítali, já bych chtěl mít Prahu otevřenou.“¹³⁹ Neochota

135 *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, s. 48–50.

136 MZA, fond G450 František Hrubý, k. 8, i. č. 151, Pekař Hrubému 15. 10. 1934.

137 O tom dosud nejpodrobněji T. PÁNEK, *Historický seminář filosofické fakulty Masarykovy univerzity v meziválečném období*, Brno 2010 (magisterská práce, zejména s. 31–70, http://is.muni.cz/th/178948/ff_m/Magisterska_prace.pdf). Též T. BOROVSÝ, *František Hrubý a historický seminář v Brně*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, (edd.) Bohumil Jiroušek, Josef Blüml, Dagmar Blümllová, České Budějovice 2005, s. 515–537. Též medailony Bohumila Navrátila, F. Hrubého, J. Glücklicha a Rudolfa Urbánka v *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*, (ed.) TOMÁŠ BOROVSÝ, Brno 2008.

138 JAROSLAV ČECHURA, JANA ŠETŘILOVÁ, *František Hrubý a Český časopis historický*, ČČH 94/1996, s. 223–244.

139 MZA Brno, fond G450 František Hrubý, korespondence osobní, Hrubý Glücklichovi 14. 7. 1936.

jednoznačně se vyslovit k otázce převzetí Pekařovy profesury byla posílena nejen skepsí k příznivému stanovisku Jaroslava Bidla a pražských filologů, ale také zprávou o chystané změně vysokoškolské politiky, která by s sebou přinesla omezení definitivy univerzitních profesur: „Bude-li nová správa univerzitní, mohlo by se státi, že bych Prahu dokonale prohrál, a pak bych už neměl ani Brno. Je možno, že Urbánek v Brně zůstane, ale záruku za to dáti nikdo nemůže.“¹⁴⁰ Hrubý si byl zjevně vědom, že brněnská nevráživost vůči Rudolfovi Urbánkovi se přenáší i do Prahy. Obával se, že kdyby Urbánek získal díky hlasování někdejších Novotného sympatizantů Pekařovu profesuru, z případné kandidatury by mu zbylo „jen trochu posměchu“.¹⁴¹ Nebylo tajemstvím, že řádný profesor dějin československých Rudolf Urbánek o pekařovské dědictví vysloveně stojí a že působení v Brně pro něj od počátku představovalo pouze dočasné provizorium.¹⁴² Zákulisní machinace, které z metropole o Urbánkově podpoře prosakovaly, působily poněkud trapně.

Šustovu rezignaci na pokusy získat Hrubého pro Prahu nakonec dovršil rozkol v nové redakci ČČH. František Hrubý totiž jednoznačně odmítl napsat recenzi na populárně laděnou, avšak průkopnickou knihu Otakara Odložilíka o Karlu starším ze Žerotína. Tehdejší pražský mimořádný profesor československých dějin v ní totiž doslova vykradl Hrubého dlouholetý výzkum korespondence moravských pobělohorských emigrantů v basilejských archivech, když při pátrání po pramenech k žerotínovské monografii jednoduše kopíroval Hrubého badatelské stopy.¹⁴³ „Není pochyby,“ žehral Hrubý, „že mně zkazí celou edici,¹⁴⁴ ale takový je to již člověk. Ví dobře, že to mám připraveno, ještě z Poděbrad jsem mu psal, že bych rád to dal do tisku aspoň počátkem příštího roku.“¹⁴⁵ Šusta pochopil, že přítomnost Hrubého s Odložilíkem na jednom pracovišti neskládá do budoucna vzhledem ke stejné oblasti odborného zájmu a z toho plynoucí badatelské rivalitě naději na kolegiální spolupráci.¹⁴⁶ A protože jeho cílem bylo

140 MZA Brno, fond G450 František Hrubý, korespondence osobní, Hrubý Glücklichovi 4. 9. 1936.

141 MZA Brno, fond G450 František Hrubý, korespondence osobní, Hrubý Glücklichovi 4. 9. 1936.

142 Srov. J. BOUBÍN, *Rudolf Urbánek, historik husitského a poděbradského věku*, s. 83–96, zejména s. 86.

143 Odložilíkova snaha po utajení švýcarských badatelských cest je z jeho korespondence zřejmá. Srov. *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, s. 230–232, Odložilík Prokešovi 20. 1. 1930.

144 Šlo o materiál ke druhému svazku edice *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636*, díl 2: *1625–1636 (listy Karla st. z Žerotína 1628–36)*, (ed.) FRANTIŠEK HRUBÝ, Brno 1937.

145 MZA Brno, fond G450 František Hrubý, korespondence osobní, Hrubý Glücklichovi 24. 7. 1936. Šlo o knihu Otakar ODLOŽILÍK, *Karel Starší ze Žerotína 1564–1636*, Praha 1936.

146 Srov. *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, s. 143–144, Hrubý Šustovi 19. 9. 1936, pokračování a potvrzení možných Šustových obav; Hrubý Šustovi 24. 3. 1937 (s. 158).

budování fungujícího kolektivu, obrátil se na Chaloupeckého. Zřejmě se přitom také znovu utvrdil v plodnosti svého rozhodnutí zvolit Karla Stloukala za vlastního nástupce.¹⁴⁷ Dal to ostatně najevo tím, že Stloukala už v roce 1933 přijal jako kolegu do reprezentace prestižní *Comité International des Sciences Historiques*. Zde, na historických sjezdech ve Varšavě a v Oslo, se také Chaloupecký se Stloukalem lépe poznali.¹⁴⁸

Václav Chaloupecký byl o brněnských machinacích dobře zpraven, neboť měl po zprávě o úmrtí Bohumila Navrátila v úmyslu podpořit kandidaturu svého bratislavského žáka, přítele a kolegy docenta Rudolfa Holinky na pozici, pro kterou se nakonec rozhodl Pekařův designovaný nástupce.¹⁴⁹ Hrubého volbou byla sice dočasně paralyzována Holinkova univerzitní kariéra, Chaloupeckému se tím ale otevřela možnost přechodu do Prahy. Mohl přitom počítat se Šustovou podporou, neboť tomu byl dobře znám Pekařův despekt k Urbánkovým schopnostem. Ostatně ani Hrubému se s ním Pekař netajil: „Dáti Urbánkovi stolicí Pekařovu v Praze, abyste Vy dostal stolicí jeho v Brně, to sic je velký zisk Brna, ale pohroma Karlovy Univerzity, již by byl zasažen i ČČH i Historický klub.“¹⁵⁰ Když se tedy Šusta na podzim 1936 rozhodoval, zda podpoří v kandidatuře Chaloupeckého, byl si preferencí nezadržitelně stárnoucího přítele dozajista vědom.

Dne 20. června 1937 zasedal profesorský sbor pražské filozofické fakulty. Na návrh komise složené kromě Šusty z Josefa V. Šimáka, jenž byl pověřen referátem o možných kandidátech, Gustava Friedricha, Jaroslava Bidla a Václava Voj-

147 Srov. J. LACH, *Josef Šusta a Karel Stloukal: učitel a žák – vzor a pokračovatel?*, s. 125–143, zejména s. 134–139. Na stolicí po Václavu Novotném byl jmenován Otakar Odložilík, jenž ale po Mnichově odešel do emigrace.

148 Srov. J. LACH, *Českoslovenští historikové na sjezdech v Bruselu (1923) a Oslo (1928)*, Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Politologica 4/2005, s. 183–194; TÝŽ, *Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie před druhou světovou válkou (Se zřetelem k roli Josefa Šusty)*, Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Historica 32/2004, s. 29–38. TÝŽ, *Českoslovenští historikové na meziválečných mezinárodních historických sjezdech*, in: Česká a československá účast na mezinárodních kongresech historických věd, (ed.) Bohumil Jiroušek, České Budějovice 2006, s. 29–53, zejména s. 37. Otevřenou otázkou zřejmě zůstane, do jaké míry tyto kontakty i podpora tandemu Chaloupecký – Stloukal souvisely s příslušností všech tří historiků k zednářským lóžím. Srov. zednářské oslovení ve vzájemné korespondenci: AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 7, i. č. 507; ANM, fond Karel Stloukal, k. 8, i. č. 391.

149 AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 170, Holinka Chaloupeckému 9. 9. 1936. Srov. ANM, fond Rudolf Holinka, k. 3, i. č. 143, Chaloupecký Holinkovi 6. 9. 1936. Holinkovým přímluvcem v brněnském sboru měl být Vladimír Groh. Srov. T. PÁNEK, *Historický seminář filozofické fakulty Masarykovy univerzity v meziválečném období*, s. 32.

150 MZA, fond G450 František Hrubý, k. 8, i. č. 151, Pekař Hrubému 15. 10. 1934.

tíška, bylo usneseno navrhnout na dvě uprázdněné stolice československých dějin Otakara Odložilíka (jako nástupce Václava Novotného) a na stoličku Pekařovu „prof. Dr. V. Chaloupeckého (...) na místě prvním a prof. Dr. Rudolfa Urbánka na místě druhém“.¹⁵¹ Komise samozřejmě uvažovala o možných kandidátech z řad pražských docentů, zazněla jména Zdeňka Kalisty, Karla Kazbundy, ba i mimořádného profesora Daniela Rapanta (opět s příznačnou výhradou, že se dosud věnoval pouze slovenským dějinám).¹⁵² Otázka obsazení Pekařovy stoličky se tak nutně stočila k dvojici Urbánek – Chaloupecký. Skutečnost, že také v konečném návrhu nakonec zazněla jména obou možných pretendentů, svědčí o tom, že si komise zřejmě nebyla do poslední chvíle jista, zda Chaloupecký pozvání přijme. Svědčilo by to o nezávaznosti Šustových jednání, o nichž navíc není v korespondenci obou historiků stopy. Jestliže komise zvolila na prvním místě Chaloupeckého, neznamena to, že by snad její členové dospěli k přesvědčení, že Urbánkova vědecká činnost je méně hodnotná či že by snad Chaloupeckého dílo bylo v porovnání s historikem husitského věku více „státotvorné“.¹⁵³ Mnohem spíš se zde projevil Šustův vliv a vědomí, že Pekař si Urbánka jako svého nástupce výslovně nepřál. Pekařův původní kandidát nebyl nakonec v návrhu vůbec zmíněn. Vazby Františka Hrubého k Borači a rodnému Strukovu u Žerotína se ukázaly být silnější než vábení pekařovského dědictví.

151 Srov. NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 58, složka Václav Chaloupecký, FF UK – návrh na obsazení obou stolic dějin československých zde dne 20. 6. 1937. Těž koncepty protokolů schůze sepsané J. V. Šimákem v AAVČR, fond Josef Vítězslav Šimák, sign II/95, složka 20. 4. 1937 „podmínky nástupnictví“, koncepty (za upozornění na materiál z Šimákovy pozůstalosti vědcím kolegyni Haně Kábové). Zdeněk Beneš se ve svém jinak průkopnickém článku omezil na materiál z osobního fondu Otakara Odložilíka, uloženého v AUK, a problém bohužel řešil bez náležitého přihlídnutí k širšímu vztahovému kontextu. Srov. Z. BENEŠ, *Podmínky nástupnictví. Znovuobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Kultura jako téma a problém dějepisců, (edd.) Tomáš Borovský, Jiří Hanuš, Milan Řepa, Brno 2006, s. 171–183.

152 NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 58, složka Václav Chaloupecký, FF UK – návrh na obsazení obou stolic dějin československých z 20. 6. 1937.

153 Jak se domníval Z. BENEŠ, *Podmínky nástupnictví*, s. 173, 178. Kalistovy pozdější spekulace o tom, že slibem bratislavské profesury měly být eliminovány jeho případné protesty proti Chaloupeckému příchodu do Prahy, jsou irelevantní: na Chaloupeckého volbu nemohl mít Kalista jako soukromý docent žádný vliv. Naopak sama možnost jeho přechodu do Bratislavy je diskutabilní vzhledem k počtu kandidátů na profesuru z řad slovenských historiků. Je také otázkou, do jaké míry se jedná o Kalistovu projekci, ovlivněnou mimo jiné faktem Mnichova a nechtutí ke Kamilu Kroftovi, kterou ostatně netrpěl sám. Srov. ZDENĚK KALISTA, *Po proudu života*, díl 2, Brno 1996, s. 188–191.

* * *

Josef Pekař zemřel 21. ledna 1937. Pod dojmem této ztráty se v květnu odehrávalo oborové bilancování na 1. sjezdu československých historiků. Po úvodní řeči Josefa Šusty následoval poměrně nevýrazný výstup Karla Stloukala, nazvaný *Hlavní proudy v současné historiografii*. Je příznačné, že po přednášce, v níž řečník zopakoval známá tvrzení o badenské novokantovské škole a rozlišení nomothetických a ideografických věd, nenásledovala žádná diskuse. Jako by Stloukalovo Rickertem inspirované odmítání sociologie coby podnětu pro historikovu práci, namířené zejména proti vystoupení Historické skupiny a mladých marxistů z okruhu časopisu *Dějiny a přítomnost*, pouze doložilo, že teoretické a filozofické zázemí elity československé historické obce pozůstávalo myšlenkově na floskulích přejatých z ohlasu diskusí z let před Velkou válkou. Zatímco Jaroslav Werstadt a Jaroslav Prokeš byli prokazatelně obeznámeni s Troeltschovou knihou *Historismus und seine Probleme*, Stloukal v přednášce v podstatě pouze doplnil to, co Šusta napsal již v roce 1933 ve svém *Dějepisectví*.¹⁵⁴ Stloukalovým, Chaloupeckého a Odložilíkovým etablováním v roli „nástupců“ se tak dostaly do popředí domácí historické vědy osobnosti, jež sice měly odborný kredit, co do povahových rysů i metodologického přístupu k badatelským problémům se však všichni tři až příliš podobali svým učitelům. Jestliže v roce 1937 došlo přinejmenším zčásti ke generační výměně na československých historických pracovištích, v rovině proměny paradigmatu zůstávalo v podstatě vše při starém. Ostatně i nejprůbojnější z kritiků vnitrooborového statu quo Jan Slavík se zdůrazňovanými weberianskými impulzy inspiroval pouze volně a ne zcela ve smyslu Weberova záměru.¹⁵⁵ O důslednější reflexi novokantovských diskusí, myšlenek Ernsta Cassirera či idealtypů Maxe Webera v meziválečné československé historiografii hovořit nelze, o výzvách strukturalismu, fenomenologie či Heideggerovy filozofie (přes známý Pekařův opoznámkovaný exemplář)¹⁵⁶ nemluvě.¹⁵⁷ Diskuse provázející úvod druhého sjezdového dne to ostatně ozřejmila.

154 Srov. KAREL STLOUKAL, *Hlavní proudy v současné historiografii*, in: První sjezd československých historiků. Přednášky a debaty, Praha 1938, s. 16–32. JOSEF ŠUSTA, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*, Praha 1933, s. 205–209.

155 Srov. MILOŠ HAVELKA, *Max Weber ve sporu o smysl českých dějin aneb O Slavíkové čtení novokantovské metodologie věd o kultuře*, in: Život plný střetů. Dílo a odkaz Jana Slavíka (1885–1978), s. 97–108.

156 Srov. ZDENĚK BENEŠ, *Porozumět nebo poznávat? Skica k jednomu rysu české historiografie 20. století*, in: Nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám, (edd.) Kristina Kaiserová, Jiří Pešek, Ústí nad Labem 2005, s. 15–29, zejména s. 22–23.

157 František Kutnar se ke svým pojmoslovným úvahám inspirovaným ruskými formalisty a skladebnou filozofií J. L. Fischera teprve propracovával v soukromí. Srov. ANM, fond František

Druhý den zahajoval Václav Chaloupecký. Kupodivu nehovořil o jednotných československých dějinách – tuto nevděčnou úlohu přenechal tehdejšímu docentu Branislavu Varsíkovi.¹⁵⁸ Sám dostal zadáno téma *Současné problémy české historiografie*,¹⁵⁹ nakonec však jeho přednáška nesla název *Přítomnost učitelkou minulosti*.

Těžko říci, kolik posluchačů si Chaloupeckého zdánlivě nečasový příspěvek dokázalo vyložit tak, jak byl zřejmě zamýšlen. Když bratislavský profesor hovořil o náhledu na dějiny *sub speciae temporis nostri*,¹⁶⁰ působilo to na většinu přítomných nikoli jako poukázání na historikovu vrženost do konkrétního časového a hodnotového rámce (což ostatně sám řečník neměl v úmyslu), nýbrž jako apel na politicky korektní výklad dějin poplatný údajně čechoslovakistické ideologii. Diskutující podleli dojmů, že Chaloupecký požaduje, aby byl historik služebníkem panujícího režimu. Tvrzení, že „historie má právo (...) na určité souvislosti přítomnosti s minulostí vzpomínání a zapomínání“,¹⁶¹ pravděpodobně mnohým znělo jako pustý voluntarismus. V tomto přesvědčení také zareagoval odmítavě Jan Slavík, jindy vždy ochotný nalézat k dějinným problémům aktuální analogie.¹⁶² Chaloupecký nařčení z politické služebnosti rázně odmítl.¹⁶³ Jeho obhajoba Československé republiky před invektivami, že jde o náhodné *mixtum compositum*, nebyla pouze časovým apelem na vzájemnou soudržnost v době ohrožení existence státu. Chaloupecký především naznačoval, že „československá idea“ je problém, který doposud nebyl v domácí historiografii náležitě pojednán. Chtěl tím nejspíše (a dosti sebestředně) říci, že byl z přítomných univerzitních profesorů jediný, kdo se zabíral dějinami území Čech a Slovenska jinak než v úzce vymezeném rámci někdejších korunních zemí – ať už šlo o Korunu českou či

Kutnar, k. 33, i. č. 745, 771. Viz k tomu též mé recenzní glosy v M. DUCHÁČEK, *Veronika Středová, František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, *Scriptorium*, Praha 2009 (recenze), *Marginalia historica* 2/2011, s. 126–133.

158 Varsík se později v pamětech k této události nehlásil, očividně proto, že původně měl přenášet na úplně jiné téma. BRANISLAV VARSÍK, *O čem mlčia archívy*, Bratislava 1987, s. 88. Srov. Antonín KOSTLÁN (ed.), *Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscetví v letech 1935–1948*, Praha 1993, s. 45, pozn. č. 23.

159 Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 389, Otakar Odložilík Chaloupeckému 13. 6. 1936.

160 VÁCLAV CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, in: 1. sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty, Praha 1938, s. 33–43, zde s. 34.

161 V. CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, s. 35.

162 V. CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, s. 44, diskuse k přednášce.

163 V. CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, s. 44, diskuse k přednášce.

uherskou. Prolínání česko-polsko-maďarského soupeření na mapě střední Evropy, jak je podal v *Dějínách lidstva*, ale dalo za pravdu někdejšímu soudu Daniela Rapanta,¹⁶⁴ že Chaloupecký jako nosnou ideu československých dějin nevnímal stát. Nepokládal za ni však ani „národ“ v jakési věčné formě, ale především samu myšlenku, ke které se v různých dobách obyvatelé daných území vztahovali – a zde měl na mysli zejména „slovanskou ideu v politice Karla IV.“, tedy pokusy navázat na dědictví Velké Moravy.

K filozofické reflexi naznačeného rámce však nedošlo. Debata se zvrhla ve formalistní vymezování pojmů a konfrontaci řečníka s Janem Slavíkem v otázce hodnocení husitství. Nikdo z diskutujících si přitom nepovšiml, že Chaloupecký v názvu přednášky citoval seminární poučku Josefa Pekaře o tom, že je třeba „nejprve rozumět přítomnosti a pak psát o minulosti“, že „dobrým historikem jest jen ten, kdo má otevřené oči pro přítomnost, pro svou dobu“.¹⁶⁵ Jeho vystoupení tak nemělo být politickým apelem na služebnost historiografie aktuálním politickým cílům, nýbrž demonstrativním přihlášením se k Pekařovu odkazu a navázáním na jeho rektorskou řeč *O smyslu českých dějin*.¹⁶⁶ Již zde, podobně jako o deset let později na druhém sjezdu, byl však podtext Chaloupeckého vystoupení přehlušen aktuálními problémy. Jaroslav Werstadt svůj následující výstup zahájil tvrzením, že Pekař se vždy snažil vyšetřit fakta, a nadále už hovořil pouze o českých dějinách.¹⁶⁷

Profesorský sbor Filozofické fakulty Univerzity Komenského v čele s děkanem Jaroslavem Ludvíkovským se již 7. prosince 1937 usnesl, že nečiní námitek, aby byl tehdejší rektor Chaloupecký povolán na pražskou stolicí dějin českoslo-

164 DANIEL RAPANT, *Československé dějiny. Problémy a metody*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře, s. 531–564.

165 KAREL KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě III. Stolice dějin na české univerzitě od zřízení university do konce rakousko-uherské monarchie (1882–1918)*, Praha 1968, s. 266. Kazbunda cituje své poznámky z Pekařova prosemináře. Je nanejvýš pravděpodobné, že při Kazbundově zvyku citovat doslova se jedná o zcela autentické výroky, které navíc Pekař opakoval v prosemináři jako osvědčené deklamacce – a všichni tři diskutéři je tedy velmi pravděpodobně znali z autopsie.

166 Interpretace přednášky, kterou nabídl Antonín Kostlán v edici textů 2. sjezdu československých historiků, kde poukazuje na poplatnost Chaloupeckého tezí knize *Idea československého státu*, tedy přinejmenším pomíjí další roviny textu. Srov. A. KOSTLÁN (ed.), *Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepísectví v letech 1935–1948*, s. 39, 45, pozn. č. 19.

167 JAROSLAV WERSTADT, *O filosofii českých dějin*, in: 1. sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty, Praha 1938, s. 43.

venských.¹⁶⁸ Vzhledem k politickému vývoji na Slovensku byla jeho bratislavská pozice i přes prestižní funkci stále vratčí a daly se očekávat nové protesty vůči jeho osobě. Ani přechodem do Prahy se ale nevyhnul existenční nejistotě. Zhroucení dvacet let budovaných československých ideálů sledoval Chaloupecký z dětenického domova, neboť zdravotní stav jeho ženy si koncem léta 1938 vyžádal dlouhodobější hospitalizaci.¹⁶⁹ Zatímco na Slovensku vrcholily protesty vůči českým zaměstnancům, prorektor Univerzity Komenského stále ještě čekal na jmenovací dekret do Prahy. Nebyl na tom však nejhůř. Osudy mnoha jeho kolegů byly nejisté a především Chaloupeckého nejbližší spolupracovník Rudolf Holinka se ocitl v existenčním vzduchoprázdnu. Jakkoli se ho Chaloupecký snažil dostat do Prahy, musel připustit: „Nemám tolik moci, abych se o Vás postaral na univerzitě v Praze, kde bych Vás nejraději viděl. Čekám na své jmenování do Prahy, k němuž by podle ubezpečení v ministerstvu mělo dojíti během listopadu. Věřte mi, že vždy, co mi bude možné, pro Vás učiním a rád a nerozpakujte se nikdy v té věci mi napsat a naznačit, že by tam neb jinde bylo zapotřebí mé intervence.“¹⁷⁰

Poté co byl Chaloupecký 19. prosince 1938 slovenskou vládou „*poskytnut k dispozici*“, ¹⁷¹ získal jeho první habilitand a rival v otázce pojetí česko-slovenského poměru Daniel Rapant řádnou profesuru a převzal vedení bratislavského historického semináře, jehož vybudování věnoval dědic Pekařovy stolice takřka dvě dekády intenzivní péče. Krátce nato se (díky vstřícnosti odcházejících českých profesorů při jmenovacím protokolu) stali mimořádnými profesory i Chaloupeckého přímí žáci Branislav Varsík a Alexandr Húščava, čímž byla zachována kontinuita bratislavského historického studia. Jiná situace ovšem panovala v Praze. Ačkoli Chaloupeckého profesura byla schválena vládním nařízením z 23. prosince 1938, oficiálního vyrozumění se dočkal až 13. března 1939.¹⁷² Jmenovací dekret byl sice zformulován se zpětnou platností od začátku roku, zlomové události z poloviny března ale dojem z nově nabyté pozice s největší pravděpodobností překryly.

168 AUK Bratislava, fond FiF/66, os. spis V. Chaloupecký: Souhlas s povoláním Chaloupeckého na FF UK z 11. 12. 1937.

169 Srov. ANM, fond Rudolf Holinka, k. 3, i. č. 143, Chaloupecký Holinkovi 30. 11. 1938.

170 Srov. ANM, fond Rudolf Holinka, k. 3, i. č. 143, Chaloupecký Holinkovi 30. 11. 1938.

171 Srov. AUK Bratislava, fond Filozofická fakulta, FiF66, osobní spis Václav Chaloupecký. Dokumenty z prosince 1938 o zproštění prof. Václava Chaloupeckého služební povinnosti a poskytnutí k dispozici zemi české a moravskoslezské.

172 NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 58, složka Václav Chaloupecký, Háchovo jmenování Chaloupeckého řádným profesorem FF UK v Praze z 22. února 1939.

Na letní běh roku 1939 Chaloupecký vypsál přednášky na téma *Doba svato-václavská* a seminář *Žižkovo tažení na Slovensko, rozbor a výklad pramenů*.¹⁷³ Na podzim se již měl dělit o seminární cvičení s Jaroslavem Prokešem a Otakarem Odložilíkem, přičemž si vzal na starost témata ze slovenských dějin.¹⁷⁴ Odtřzení Slovenska, okupace, a definitivně pak 17. listopad 1939 vše změnilo. Moment, kdy vedle sebe v akademické definitivě stanuli první žáci Josefa Pekaře a Václava Novotného, tak v podstatě nenastal. Po uzavření českých vysokých škol byl Chaloupecký jako řádný profesor československých dějin Karlovy univerzity od 1. srpna 1940 poslán na dočasnou dovolenou¹⁷⁵ a od května 1941 byl na vlastní žádost přeložen na dočasný odpočinek.¹⁷⁶ V červenci 1942 přišlo nařízení k definitivnímu penzionování, s největší pravděpodobností proto, že byly odhaleny Chaloupeckého židovské kořeny.¹⁷⁷ Na půdu pražské alma mater se tak vrátil až 10. května 1945 za zcela jiných okolností, než za jakých na ni byl jmenován, aby shledal, že jeho profesura je vzhledem ke změně právního stavu na základě znění dekretů prezidenta republiky neplatná.¹⁷⁸

Po Šustově a Kroftově smrti v roce 1945, předčasném úmrtí Františka Hrubého roku 1943, sebevraždě Bedřicha Mendla a nesčetných ztrátách mezi historickou obcí v čase okupace se na přední posty v české (nikoli však slovenské) univerzitní historiografii dostali příslušníci generace, kteří si nárok na rozhodné vystoupení činili již roku 1918. Cézury obou světových válek však zbrzdily nejen jejich kariérní postup, ale také metodologický rozlet. Podobnost základních diskusních témat na 1. a 2. sjezdu československých historiků je místy až zará-

173 AUK Praha, fond Filozofická fakulta, k. 26, i. č. 314, osobní spis Václav Chaloupecký, Schválení učební povinnosti na LS 1939 z 22. 4. 1939.

174 AUK Praha, fond Filozofická fakulta, k. 26, i. č. 314, osobní spis Václav Chaloupecký, Schválení učební povinnosti na LS 1939 z 22. 4. 1939, přípis MŠANO z 6. 6. 1939.

175 NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 58, složka Václav Chaloupecký, Dekret MŠANO z 11. 6. 1940, platné k 31. 7. 1940.

176 NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 58, složka Václav Chaloupecký, Dekret MŠANO z 16. 4. 1941.

177 NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 58, složka Václav Chaloupecký, Výpočet odškodnění podle dekretu č. 53/45 Sb. z června 1947. Též matriční výpisy z rodných a křestních listů Chaloupeckého rodiny pořízené v letech 1939–1941. Soukromé vlastnictví rodiny prof. MUDr. Václava Chaloupeckého.

178 NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 58, složka Václav Chaloupecký, reaktivace a obnovení výplaty požitků od data nástupu služby 10. 5. 1945. K tomu srov. M. DUCHÁČEK, *Vladyka Dětenický z Dědic. Václav Chaloupecký jako strážce odkazu meziválečné historiografie*, in: *Proměny diskurzu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*, (ed.) Bohumil Jiroušek a kol., Pelhřimov 2009, s. 151–169.

žející.¹⁷⁹ Rozkol v chápání dějin mezi Jaroslavem Werstadtem a Václavem Chaloupeckým vedl k rozkladu poválečné redakce ČČH a k postupnému skomírání kdysi názorotvorného periodika. Jak poznamenal František Kutnar, československé dějepisectví bylo „zachváčeno vnitřní ideologickou a pracovní krizí“.¹⁸⁰

Také v archivnictví se Josef Borovička pokusil razantním postupem navázat na své „revoluční“ představy z roku 1918, když během Pražského povstání v podstatě svévolně odstranil Jaroslava Prokeše z vedení Archivu ministerstva vnitra. Tato často diskutovaná akce je srozumitelná pouze jako snaha o vyrovnání se s fatálním neúspěchem, který v konfrontaci s Klicmanovým vnímáním role archivní správy utrpěla Borovičkova a Kroftova „klika“ po roce 1918.

Stejně tak v rovině odborného bádání zatížil klima osobních vztahů oživený spor o dataci Kristiána a pokus Rudolfa Urbánka o obhájení někdejších názorů Václava Novotného, jak je publikoval v roce 1929 v ČMM. Ohlasy tohoto sporu se díky Urbánkovu brněnskému angažmá opětovně neomezily pouze na Prahu. Pro zasvěcené přitom nebylo tajemstvím, že v jádru sporu leží Urbánkova snaha obhájit svého učitele před tezemi, jež svého času vyslovil Josef Pekař a dále je rozvinul Václav Chaloupecký.¹⁸¹ Předzvěstí tohoto střetu ostatně byla již Urbánkova osobní mstou motivovaná recenze Chaloupeckého edice listů bratříckých hejtmanů, jejíž konfrontační tón lze vzhledem k datu uveřejnění pochopit pouze v kontextu křivdy, kterou Urbánek (v podstatě právem) pociťoval po krachu svých pokusů získat Pekařovu stolicí.¹⁸² Podceňovat symbolickou rovinu sporu a omezit se na rovinu odborné polemiky by jistě bylo chybné, ostatně i Václav Chaloupecký se v celé věci odmítal polemicky angažovat. Důvod, proč oproti svému zvyku nakonec reagoval v ČČH na Urbánkovo úsilí poměrně krotce, byl při jeho výbušné letoře spíše prozaický. Nejenže svého názorového rivala označil za historika „s jistě velkým nadáním kombinačním, ale bez

179 Tato skutečnost by si zasloužila samostatný rozbor, na nějž zde bohužel není prostor. Dílčí glosy včetně polemiky s výkladem Antonína Kostlána – srov. M. DUCHÁČEK, *Vladyka Dětenický z Dědic*.

180 ANM, fond František Kutnar, k. 28, i. č. 698. České dějepisectví doby nejnovější (rukopis přednášek FF UO Olomouc LS 1951).

181 Srov. JOSEF PEKAŘ, *O Kristiána*, ČČH 37/1931, s. 209–228. Zde i geneze polemiky, včetně ohlasů Novotného stanovisek v ČČH 1929 a ČNM 1930.

182 *Středověké listy ze Slovenska. Sbirka listů a listin psaných jazykem národním*, (ed.) VÁCLAV CHALOUPECKÝ, Bratislava–Praha 1937. Srov. RUDOLF URBÁNEK, *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, Věstník Královské české společnosti nauk, Praha 1940. Konfrontační díkce vynikne například v porovnání s recenzí Jindřicha Šebánka v ČMM 62/1938, s. 269–276.

invence“¹⁸³ ale v soukromí prozradil, že celou věc vnímá jako vyřizování starých kariérních účtů: „Jistě nelze Urbánkovi upřít, že pilně a svědomitě vypisoval ze spousty rozmanitých knih a pojednání. Leč celé jeho řešení kristiánovské otázky je vlastně – mezi námi řečeno – velmi stupidní a bezduché. Tím více je s podivem, že jej v této věci následuje F. M. Bartoš, jehož kniha o Kristiánovi má vyjít v Královské české společnosti nauk. Jsou to oba od Pekaře ‚ukřivdění‘, kteří mu nedovedou zapomenout, že znemožnil svého času jejich usalašení se na filozofické fakultě v Praze. A tento osobní (u Bartoše dokonce mstivý!) moment není bezvýznamnou složkou celého zápasu o Kristiána.“¹⁸⁴

Z naznačených okolností plyne, že odborné problémy, jež ovládaly českou historiografii po roce 1945, byly v podstatě dědictvím sporů mezi prvními habilitandy Jaroslava Golla, resp. mezi Pekařovými, Šustovými a Novotného žáky, jejichž odlišná metodologická stanoviska (jako v případě oponentury Jana Slavíka a Jaroslava Werstadta vůči Chaloupeckého tezím) se však střetla již v roce 1937 na 1. sjezdu československých historiků.

V jistém smyslu by tedy bylo možné prohlásit, že přes veškeré personální změny v období 1918–1948 ke skutečné proměně generačního horizontu v domácí historiografii nedošlo a byla násilně uskutečněna až politickými tlaky a čistkami po únoru 1948. I tato cézura, v mnoha ohledech jistě fatální, však zůstává diskutabilní, neboť jak Václav Chaloupecký, tak Rudolf Urbánek se přes všechna omezení udrželi v rámci univerzitního života i po komunistickém převratu. Naznačené skutečnosti tak představují výzvu k tázání po rovině kontinuity historického bádání po únoru 1948, neboť samotný nástup tzv. marxistické historiografie neznamenal konec vlivu ideových a osobních sporů, které po sobě zanechalo dědictví Gollovy školy. Boj o Pekařovu stolicí, jak se zdá, neskončil definitivním zákazem distribuce ČČH, nýbrž až v listopadu 1951 předčasnou smrtí Václava Chaloupeckého, neboli – slovy Jana Slavíka – „vladyky dětenického z Dědic“.¹⁸⁵

183 Srov. vyznění Chaloupeckého recenze obou dílů Urbánkova spisu v ČČH 48–49/1948–1949, s. 287–303, zde s. 290.

184 Archiv Masarykovy univerzity, fond B 69, Jaroslav Ludvíkovský, k. 2, i. č. 98, Chaloupecký Ludvíkovskému 15. 4. 1950.

185 Jan Slavík o zániku ČČH a Nejedlého *Dějinnách národa českého*, (ed.) JAROSLAV BOUČEK, Soudobé dějiny 14/2007, s. 190–226.